

Covid-19 sürecinde İSTANBUL'UN FARKLI YERLERİNDE ÇOCUKLARIN HAKLARINA ERİŞİMİ- EĞİTİM HAKKI

Yetişkinler için İzleme Raporu

Görüşmeleri Yapanlar

Aysun Koca (SGD), Ayşegül Kanal (SGD), Aytül Özcan (SGD), Cem Avcı (SGD), Seray Çağla Keleş (SGD), Şefika Kübra Kalender (SGD)
Berfin Karataş (TTM), Seher Kaya (TTM), Leyla Takak (TTM), Melda Akbaş (TTM)
Işın Subaşı (BSV), Asiye Sezgin (BSV), Dilan Şahin (BSV)
Didem Kalafat (SPI), Eman Ahmed Zaki (SPI), Enes Elnatür (SPI), Naz Sağlam (SPI), Seda Usluoğlu (SPI)

Proje Ekibi

Aysun Koca (SGD), Aytül Özcan (SGD), Didem Kalafat (SPI), Gökçe Baltacı (TTM)
Işın Subaşı (BSV), Melda Akbaş (TTM), Naz Sağlam (SPI).

Editör

Yüce Yöney

Tasarım ve Uygulama

MYRA

Mayıs 2021

Bu yayın, Etkiniz AB Programı kapsamında Avrupa Birliği finansal desteği ile üretilmiştir. Bu yayının içeriğinden yalnızca Başak Kültür ve Sanat Vakfı, Sulukule Gönüllüleri Derneği, Tarlabası Toplum Merkezi ve Zeytin Ağacı Derneği sorumludur ve hiçbir şekilde Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtmamaktadır.

İzleme çalışmasını yürüten kurumlar

Başak Kültür ve Sanat Vakfı (BSV), 1990'lı yıllarda İstanbul'a göç eden kişilerin yoğun yaşadığı İstanbul, Kayışdağı'nda, 2003 yılında kuruldu. İç göç, sosyoekonomik dezavantajlar, sosyal güvenlikten yoksunluk, eğitimden kopma ve toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri gibi olgulardan etkilenen çocukların eğitime adil şartlarda erişimine, topluma eşit şekilde katılmalarına ve kendilerini rahatlıkla ifade etmelerine destek verecek çalışmalar yapıyor.

Sulukule Gönüllüleri Derneği (SGD), 2010 yılında, yıkımın psikososyal etkilerini hafifletmek ve bölgedeki okul terkini önlemek amacıyla İstanbul, Karagümrük'te kuruldu. Bölge okullarıyla işbirliği içinde öğretmenler, psikolojik danışmanlar, okul yöneticileri, veliler ve çocuklar ile sistemli bir şekilde çalışmalar yürüterek çocukları sosyal ve psikolojik yönden güçlendirmeyi ve çocukların okula devamlılığını artırmayı amaçlıyor.

Tarlabaşı Toplum Merkezi (TTM), İstanbul'da, Beyoğlu'nun Tarlabaşı bölgesinde, sosyal hayattan dışlanma, yoksulluk ve göç kaynaklı çeşitli yoksunluklarla mücadele eden kişilerin güçlenmesini ve haklarına erişmesini desteklemek amacıyla 2006'da kuruldu. Tarlabaşı'nda yaşayan çok sayıda Roman, Kürt ve farklı ülkelerden gelen mülteci ve göçmen çocuklara güvenli alanlar sunmak için çalışmalar yapıyor.

Zeytin Ağacı Derneği - Small Projects Istanbul (SPI), Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da yaşanan savaşlar nedeniyle ülkelerini terk etmek zorunda kalan birey ve aileleri desteklemek için 2015'te kuruldu. İstanbul, Fatih'te faaliyet gösteren toplum merkezinde (COVID-19 döneminde online olarak), çocuk, genç ve kadınlar için eğitim, psikososyal destek, geçim kaynakları faaliyetleri, sosyoekonomik hak ve hizmetlere erişim ve katılımın güçlendirilmesi için çalışmalar yapıyor.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	6
ÖZET	7
COVID-19 SÜRECİNDE İSTANBUL'UN FARKLI YERLERİNDE ÇOCUKLARIN HAKLARINA ERİŞİMİ İZLEME ÇALIŞMALARI: BİRİNCİ VE İKİNCİ AŞAMA (NİSAN-EYLÜL 2020) İZLEME ÇALIŞMASI ÖZETİ	8
“Eksik yurttaş”	8
Eğitime erişim	9
COVID-19 SÜRECİNDE İSTANBUL'UN FARKLI YERLERİNDE ÇOCUKLARIN HAKLARINA ERİŞİMİ-EĞİTİM HAKKI: ÜÇÜNCÜ AŞAMA (OCAK-NİSAN 2021) İZLEME ÇALIŞMASI ÖZETİ	10
Eğitim Hakkı Odağında İzleme Çalışması Bulgulardan Satır Başları	11
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	12
Kapsam	12
Çocuk araştırma ekibi	12
Kısıtlılıklar	13
Etik	14
4-A YAKLAŞIMINA BAKIŞ VE İZLEME ÇALIŞMASI KAPSAMINDA 4A	15
BULGULAR	17
1. Mevcudiyet	17
Derslere katılım	17
İnternete erişim	18
Öğretmenlerle ilişkiler	20
Mevcudiyet bölümünü bitirirken...	20
2. Erişilebilirlik	21
Ders çalışma alanları	21
Bakımverenlerin uzaktan eğitime destek vermede karşılaştıkları zorluklar	22
Eğitime erişimde derinleşen eşitsizlikler	24
Hizmete erişim	26
Erişilebilirlik bölümünü bitirirken...	27

3. Kabul Edilebilirlik	27
Yüz yüze eğitim dönemi	27
Canlı dersler	28
Çocukların uzaktan eğitim sürecinde yaşadığı sosyal ve duygusal zorluklar	30
Okul psikolojik danışmanına erişim	32
Kabul edilebilirlik bölümünü bitirirken...	32
4. Adapte Edilebilirlik	33
Okulun, eğitim hakkının çocuğun yaşamına etkisi	33
Okul öncesi eğitim	34
Ekonomik koşullar ve çalışan çocukların durumu	34
Adapte edilebilirlik bölümünü bitirirken...	35
SONUÇ	37
Mevcudiyet	37
Erişilebilirlik	37
Kabul Edilebilirlik	38
Adapte Edilebilirlik	38
ÖNERİLER	40
Kapsayıcı eğitim politikaları	40
Teknik donanım ihtiyaçları	40
Anadili bariyerinin aşılması	40
Çocuk dostu içeriklerin ve çocuk katılımının artırılması	41
Öğretmenlerin desteklenmesi	41
Çocukların duygusal ve sosyal yönden desteklenmesi	41
Bakımverenlerin desteklenmesi	41
Uzaktan eğitimden yüz yüze eğitime geçiş süreci	42
YARARLANILAN KAYNAKLAR	43
EKLER	44

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
BM	Birleşmiş Milletler
BM ÇHS	Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına dair Sözleşme
BM ÇHK	Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi
BSV	Başak Kültür ve Sanat Vakfı
EBA	Eğitim Bilişim Ağı
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
MEBİM	Milli Eğitim Bakanlığı İletişim Merkezi
SGD	Sulukule Gönüllüleri Derneği
SPI	Small Projects Istanbul
STÖ	Sivil Toplum Örgütü
TTM	Tarlabaşı Toplum Merkezi
UNICEF	Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu United Nations International Children's Emergency Fund

ÖZET

COVID-19 sürecinde İstanbul'un Farklı Yerleşimlerinde Çocukların Haklarına Erişimi Araştırması Nisan-Temmuz 2020'de, İstanbul'un farklı bölgelerinde uzun yıllardır hem ortak hem farklı dezavantajları olan çocuklarla çalışan dört kurumun; BSV, SGD, TTM ve SPI'nin işbirliği içinde, Uluslararası İnsan Hakları Çerçevesine Uyumun İzlenmesi için Etkiniz AB Programı desteğiyle eşgüdümlü olarak yürütüldü.

Kriz, afet gibi durumlardan en uzun süreli ve en çok etkilenen grubun her zaman çocuklar olduğundan, dahası, çocukların bu ve benzer durumlarda en görünmez kılınan grupların başında geldiğinden hareketle, çocukların COVID-19 sürecinde ve sonrasında maruz kaldığı ya da kalabileceği olası hak ihlallerini tespit etmenin, görünür kılmanın ve yetkilileri harekete geçirmek için mevcut durumu anlatmanın çocuk hakları ve insan hakları alanında çalışan uzmanların sorumluluğunda olduğunu vurgulamak gerekir.

Projeyi yürüten dört kurum tam da bu nedenle bir araya geldi. İzleme çalışmasıyla COVID-19 sürecinde özel önlemlerle desteklenmesi gereken çocukların haklarına erişimine dair durum tespiti yapmayı, ihlallerin çocuklar üzerindeki etkisini ve alınması gereken önlemleri ortaya koymayı amaçladık.

Yürütülen izleme çalışması üç aşamadan oluştu; birinci aşamada olan saha görüşmeleri Nisan-Mayıs 2020'de yapıldı ve çocuk hakları odağında yazılan ön araştırma raporları proje yürütücüsü kurumlar tarafından ayrı ayrı hazırlandı. İkinci aşama da ise aynı çocuklar ve bakımverenlerle saha görüşmelerinin devamı gerçekleştirildi ve çocuk hakları odağında 4 kurumun beraber hazırladığı final raporu Eylül 2020 tarihinde yayımlandı. Ocak-Şubat 2021'de ise okumakta olduğunuz izleme çalışması için çocuklar ve bakımverenlerle eğitim hakkı odağında derinlemesine görüşmeler gerçekleştirildi, çocuk hakları alanında çalışan sivil toplum örgütlerinden ve öğretmenlerden görüş alındı.

Nisan-Eylül 2020'de yürütülen ilk iki izleme çalışmalarında, Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin yaşama, hayatta kalma ve gelişme; zamanında, doğru ve anlaşılır bilgi ve medyaya erişim; sağlık bakımı hizmetlerine erişim; yeterli yaşama standardı ve bütünsel gelişim; eğitime erişim; dinlenme, kendine ait zaman değerlendirme, oyun oynama, kültürel ve sanatsal etkinliklere katılma haklarına dair bulgulara yer verildi. Bu süreci takiben yetişkinler için www.covid19cocukhaklariizleme.org ve çocuklar için www.koronadacocukhaklari.org siteleri hazırlandı. Bu sürece paralel olarak tüm bulgulardan derlenen çocuk ve bakımveren infografikleri de raporun ardından yayınlandı.

Üçüncü aşamada ise eğitim hakkına bütüncül bir bakış sağlanabilmesi için raporlama çalışmasının yürütüldüğü bölgelerde çocuklar, bakımverenler ve bu mahallelerde çalışan öğretmenlerle görüşmeler yapıldı. Tüm bulgulardan derlenen çocuk ve bakımveren infografikleri de raporla beraber hazırlandı.

COVID-19 SÜRECİNDE İSTANBUL'UN FARKLI YERLERİNDE ÇOCUKLARIN HAKLARINA ERİŞİMİ İZLEME ÇALIŞMALARİ: BİRİNCİ VE İKİNCİ AŞAMA (NİSAN-EYLÜL 2020) İZLEME ÇALIŞMASI ÖZETİ

“Eksik yurttaş”

COVID-19 süreci, düzenli gelir elde etmeyen, gündelik, güvencesiz ve kayıtdışı çalışanların bulunduğu hanelerde çok daha yıkıcı etkilere yol açtı. Bakımverenlerin yüzde 73'ü COVID-19 süreci öncesi düzenli geliri olmadığını ve/veya COVID-19 sürecinde işini kaybettiğini ifade etti. Çalışma kapsamında görüşme yapılan bakımverenler arasında, sağlık güvencesi olmadığı için sağlık hizmetine ulaşamayan kişiler de bulunuyordu. Görüşülen bakımverenlerin önemli bir kısmı tıbbi tedaviye erişimde çekinceleri olduğunu veya ilaç temininde sıkıntılar yaşadıkları için tedavi süreçlerini aksattıklarını ifade etti. Suriyeli mültecilerin sağlık hizmetlerine erişiminde, yaşadığı ilde kayıtlı olma zorunluluğunun ve dil konusunun bir bariyer işlevi gördüğünü söylemek mümkün. Ayrıca yaşanan evlerin fiziki ve sosyal yapılarının, olası COVID-19 pozitif durumunda izolasyona uygun olmadığını da belirtmek gerek.

Bu süreçte çocuklar için bilgiye erişim kaynağı olarak internet ve sosyal medyanın ardından bakımverenler geliyordu. Bakımverenlerin büyük çoğunluğu bilgiye televizyon haberleri başta olmak üzere anaakım medya aracılığıyla erişiyordu. Bununla birlikte bakımverenlerin bilgi kaynaklarından aldıkları bilgilere tam anlamıyla güvenmedikleri, bilgileri kendileri ve çocukları için yetersiz buldukları, bu durumun hem çocukların hem bakımverenlerin kaygı düzeyini arttırdığı görüldü.

Yalnızca bir akıllı telefon bulunan hanelerde, hane üyelerinden aynı anda yalnızca birinin internete erişebilmesi, internet paketinin bitmesi gibi eğitime erişim kısıtları gözlemlendi. İnternete erişim imkânı olan çocuklar bunu sosyal medyada zaman geçirmek, oyun oynamak, dersleri takip etmek, arkadaşlarıyla iletişim kurmak, film, dizi ve video izlemek için kullanıyordu. Çocukların hiçbir şekilde internete erişememeleri bu dönemde arkadaşlarına, bilgiye ve eğitime erişimleri önünde engel oluşturdu.

Görüşmeler boyunca çocuklar arkadaşlarını, okullarını, dışarıda oynamak, markete gitmek gibi gündelik rutinlerini özlediklerini dile getirdi. Arkadaşlarıyla görüşememe sebepleri arasında çevrimiçi araçlara sahip olmama/erişememe, internetin sınırlı olması ve uzak mesafede yaşıyor olmaları bulunuyordu. Mart-Mayıs 2020'de çocuklar için sokağa çıkma yasaklarının başladığı süreçte ve sonrasında kısıtlamalarda çocuklar, karar vericiler tarafından özne olarak görülmedi. Bu durum çocukların “eksik yurttaş” olarak görüldüğüne işaret ediyor.

Eğitime erişim

COVID-19 sürecinde alınan önlemler kapsamında, 16 Mart 2020'den itibaren okullarda yüz yüze yapılan eğitime ara verildi. Yaklaşık 17,5 milyon öğrencinin dahil olduğu örgün eğitim 23 Mart 2020'den itibaren EBA üzerinden (EBA internet sitesi, TRT EBA TV kanalları ve TRT İzle uygulaması) uzaktan sürdürüldü. MEBİM Çağrı Merkezi uzaktan eğitime destek veriyor ve tüm operatörler EBA'ya 8 GB'a kadar ücretsiz erişim sunuyordu. Suriyeli ve diğer mülteci öğrenciler için sunulan Türkçe geliştirme odaklı "uyum sınıfları" desteği de ikinci haftadan itibaren EBA'da yer almaya başladı. İlk izleme çalışması sırasında bakımverenlerin yüzde 21'i çocuklarının EBA'ya hiç erişemediğini ifade etti. Çocukların ise yüzde 32'si EBA'ya her zaman erişebildiğini, yüzde 27'si hiç erişemediğini belirtti. EBA aracılığıyla sunulan derslerdeki tekrarlar, anlatılan derslerin okul müfredatının ilerisinde oluşu, derslerin çok uzun veya hızlı oluşu, yetersiz oluşu, yaş düzeylerine uygun olmaması, farklı öğretmenlerden ders dinleme gibi sebeplerin EBA'yı takip etmekte zorluklara yol açtığı gözlemlendi. Bunlara ek olarak çocukların uyku saatlerinin değiştiği, dersleri kaçırdıkları, ciddiye almadıkları veya "tatildeymiş" gibi hissettikleri, bakımverenlerin çocukları düzenli takip edemediği ifade edildi. Çocukların eğitimi açısından endişelerini paylaşan bakımverenler de kendi eğitim seviyelerindeki yetersizlik, okuryazar olmamak veya dil bariyeri gibi nedenlerden çocuklarına destek olamadıklarını söyledi.

Çocukların küçük bir bölümü öğretmeniyle düzenli etkileşim kurabildiğini söylerken yüzde 41'i bu süreçte öğretmenleriyle hiç iletişim kuramadığını belirtti. Bazı öğretmenlerin çocuklara gereken desteği sağladığı, ancak bazılarının bu konuda geride kaldığı görüldü. Çocukların öğretmenleriyle iletişiminin derslerle sınırlı kaldığı ve öğretmenden öğrenciye tek yönlü olduğu tespit edildi. Özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklar bu anlamda daha da olumsuz etkilendi. Uzaktan eğitim programlarında sesli betimleme, işaret dili, altyazı veya benzer araçlar da kullanılmadığından görme ya da işitme engeli bulunan çocuklar dışarıda kaldı. Çalışmaya katılan mülteci çocuklardan biri sınıfta öğrenciler ve öğretmen arasında kurulan çevrimiçi gruba kabul edilmediğini anlattı. Bu paylaşım, okulda yaşadığı ayrımcılığın bu süreçte devam ettiğine işaret ediyordu.

Genel olarak uzaktan eğitime dair duyduklarımız çocukların daha fazla oyuna, materyale, arkadaşlarıyla daha fazla etkileşim kurmaya ve genel olarak öğrenme sürecinde daha çok etkileşime ihtiyaç duydukları yönündeydi.

COVID-19 SÜRECİNDE İSTANBUL'UN FARKLI YERLERİNDE ÇOCUKLARIN HAKLARINA ERİŞİMİ- EĞİTİM HAKKI: ÜÇÜNCÜ AŞAMA (OCAK-NİSAN 2021) İZLEME ÇALIŞMASI ÖZETİ

Eğitimin bir yıldan uzun süredir uzaktan devam etmesi yoksulluk ve yoksunluk içinde yaşayan çocukların yukarıda da bahsedilen nedenler dolayısıyla eğitime erişimlerini kısıtlamıştır. Özel önlemlerle desteklenmesi gereken çocuklar düşünüldüğünde eğitim hakkının yaşama geçmesi, çocuklar için güvenli alanın sağlanması, olası yardım ve destek hizmetlerine erişimleri, sosyalleşme, olası ihmal ve istismar durumlarının tespiti için de kritik önemdedir. Bunun yanı sıra eğitim hakkının yokluğu/ihlali, çocuklar için başka pek çok hakkın da yokluğunu/ihlalini beraberinde getirir. İlk izleme çalışması sonrası gerek araştırma bulguları gerekse kurumların saha gözlemleri ve kurumlara gelen talepler Eylül 2020 sonrası yapılan yeni izleme çalışmasının eğitim hakkı odağında yürütülmesini zorunlu kıldı. Dolayısıyla, ilk araştırmanın devamı niteliğindeki bu izleme çalışmasını eğitim hakkı odağında 4A¹ (eğitimin mevcudiyeti, erişilebilirliği, kabul edilebilirliği ve adapte edilebilirliği) yaklaşımıyla ele aldık. “4-A” yaklaşımı mevcudiyet, erişilebilirlik, kabul edilebilirlik, adapte edilebilirlik kavramlarının İngilizcesine karşılık gelen ve “A” harfiyle başlayan dört kavramı ifade etmektedir² ve BM Eğitim Hakkı Özel Raportörü eğitim hakkına denk düşen hükümet yükümlülüklerini incelerken “4-A” yaklaşımını (mevcudiyet, erişilebilirlik, kabul edilebilirlik ve uyum sağlayabilme) kullanmaktadır.

Eğitim hakkına bütüncül bir bakış sağlanabilmesi için raporlama çalışmasının yürütüldüğü bölgelerde çocuklar, bakımverenler ve bu mahallelerde çalışan öğretmenlerle görüşmeler yapıldı. Çocuklardan oluşan araştırma ekibi de eğitim hakkı odağında akranlarıyla görüşmeler yaptı. Buna ek olarak çeşitli bölgelerde yerel ölçekte çocuklarla çalışmalar yürüten toplum merkezleri ve sivil toplum örgütlerinden görüş alındı.

1 Human rights obligations: making education available, accessible, acceptable and adaptable, Katarina Tomaševski, Right to education primers no. 3, Printed by Novum Grafiska AB, Gothenburg, 2001, p. 13,

2 4A: Availability, Accessibility, Acceptability, Adaptability • Mevcudiyet. Bu ilkeye göre, devlet asgari yaş sınırına kadar tüm çocuklara, güvenli ve uygun bir şekilde alt yapısı oluşturulmuş yeterli sayıda okulda, iyi yetişmiş öğretmenler aracılığıyla zorunlu, parasız ve nitelikli eğitim hizmetini sunmak zorundadır. • Erişilebilirlik. Bu ilke devlete ekonomik yetersizlik, engelli olma, cinsiyet gibi nedenlere dayanan tüm ayrıcalıkları hukuksal ve yönetsel yollarla giderme yükümlülüğü yükler. Bu ilkenin ayrımcılık yapmama, ekonomik erişilebilirlik ve fiziksel erişilebilirlik şeklinde üç boyutu bulunmaktadır. • Kabul Edilebilirlik. Bu ilke devlete hem çocuklar ve bakımverenleri hem de öğretmenleri tarafından kabul edilebilir içerikte ve yöntemlerle eğitim sunma yükümlülüğünü yükler. Aynı zamanda velilerin çocuklarına istedikleri eğitimi verme hakkının sınırlarını (nitelik, güvenlik ve sağlık gibi gerekçelerle) çizer. • Uyarlanabilirlik/Adapte edilebilirlik. Bu ilke devlete çocuğun (özellikle azınlık, çalışan, engelli ve mülteci olan) özel ihtiyaç ve yeteneklerine uygun eğitim sunma yükümlülüğü yükler. Başka bir ifadeyle eğitimin toplumun değişen ihtiyaçlarına ve öğrencilerin farklı kültürel ve toplumsal özelliklerine cevap verebilecek esneklikte olmasını önerir.

Eğitim Hakkı Odağında İzleme Çalışması Bulgularından Satır Başları

- Derslerini hiçbir şekilde takip edemeyen çocukların sayısı azaldı.
- Çocukların dersleri takip edememe nedenleri olarak donanım eksiklikleri devam ediyor.
- Çocukların çoğu derslerini EBA sistemi üzerinden giriş yapılan canlı dersler yoluyla takip ediyor.
- Çocukların çoğunluğu erişim aracı olarak akıllı telefonları kullanıyor.
- Tablet yardımı gibi teknik donanımı arttırmaya yönelik destekler için yapılan bilgilendirmelerin eksiklikliği görüldü.
- Hanelerin gelir durumunda olumlu bir değişim olmasa da internetin önceliklendirdikleri ve internete erişimin arttığı görüldü.
- Halen öğretmeniyle hiç iletişim kuramamış çocukların olduğu izlendi.
- Çocukların yarıya yakınının derslerini takip edebileceği kendisine ait bir alanının olmadığı görüldü.
- Bakımverenlerin çoğunluğu çocukların derslerini takip edemediklerini ve onlara destek sağlamadıklarını belirtti.
- Bakımverenlerin büyük bir çoğunluğu uzaktan eğitime erişim sürecinde fırsat eşitsizliği yaşadıklarını dile getirdi. En çok vurgulanan eşitsizliklerden biri ekonomik eşitsizlik olmakla birlikte anadili bariyeri de sıklıkla dile getirildi.
- Hem çocukların hem de bakımverenlerin neredeyse hiçbirinin EBA destek noktasını duymadığı, ücretsiz tablet dağıtımı ile ilgili ise bakımverenlerin önemli bir kısmının bilgisinin olmadığı görüldü.
- Bir önceki izleme aşamalarına kıyasla ekonomik koşullar nedeniyle çocukların ev içi ve ev dışı sorumluluk ve yüklerinde artış görüldü.
- Okul öncesi eğitim çağı yaşında olan çocukların okullulaşamadığı ifade edildi.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Kapsam

Okumakta olduğunuz, dört kurumun eşgüdüm içinde yürüttüğü araştırmanın raporu izleme çalışmasının üçüncü aşamasını oluşturuyor. Araştırmanın ilk aşamasında Nisan-Mayıs (ilk çeyrek) 2020'de birinci görüşmeler, ikinci aşamasında Mayıs (son çeyrek) 2020'de ikinci görüşmeler yapıldı. Üçüncü aşamayı temsil eden bu rapor, Ocak-Şubat 2021'de yapılan üçüncü görüşmelerden sentezlendi. Bu üçüncü aşamada görüşmeler 86 çocuk ve 71 bakımverenle telefon aracılığıyla yapıldı. Mümkün olduğunca birinci ve ikinci aşamada görüşülen çocuk ve bakımverenlere erişilmeye gayret edildi. Araştırma verileri niteliksel analize uygun bir şekilde derinlemesine görüşmeler yoluyla toplandı. Çocuklarla görüşmeleri yapan kişilerin doğrudan çocuklarla ilişkilenen, birlikte atölye yürüten ve çocuklarla birebir tanışıklığı olan kişiler olmasına özen gösterildi. Görüşmeye başlamadan önce, görüşmenin amacı anlatılarak sözlü izin ve onay alındı. Bunun yanı sıra, araştırmanın bu aşamasında eğitim hakkını odağa almak ve eğitim hakkı konusunda farklı paydaşların görüşlerini yansıtabilmek amaçlandı. Bu doğrultuda, çocukların yaşadığı bölgelerdeki okullarla görüşüldü, görüşmeyi kabul eden üç öğretmenin görüşleri alındı. Özel önlemlerle desteklenmesi gereken farklı çocuk gruplarının eğitim hakkına erişim sürecindeki deneyimlerini ortaya koyabilmek adına çeşitli illerden yerel ölçekte çalışmalar yürüten yedi sivil toplum örgütünün temsilcisiyle odak grup görüşmesi yapıldı. Tüm sorular, çalışmayı eşgüdüm içinde yürüten dört kurum tarafından çocuklar, bakımverenler, öğretmenler ve sivil toplum temsilcileri için ayrı ayrı hazırlandı. Görüşmeler ekte sunulan soru setleri çerçevesinde gerçekleştirildi.

Eğitim hakkı odağında yürütülen izleme çalışmasında çocuklara bir araştırma ekibi oluşturmaları için davet sunuldu. İzleme çalışması yapmak için gönüllü olan 12 çocuk eğitim hakkı odağında akranlarıyla görüşmeler yaptı. Çocuk araştırma ekibiyle yedi kez toplantı yapılarak, çocuklarla beraber araştırma yapma, görüş toplama, etik ilkelere dikkat etme gibi konularda çalışıldı.

Çocuk araştırma ekibi

İzleme çalışmasının bu aşamasında çocukların raporlama sürecindeki temsiliyeti ve katılımını arttırmak için bir yol olarak çocuklardan oluşan araştırma ekiplerinin oluşmasını planladık. Bu yolla, COVID-19 döneminde çocukların haklarına erişimlerinin izlenmesi sürecine çocukların da araştırmacı olarak dahil olmasını önemsedik.

COVID-19 sürecinde çocuklarla yan yana gelme olanaklarının azalması, buna bağlı olarak süreçte gerekli olabilecek yetişkin desteğinin yeterince verilememesi ve zaman kısıtlılığı gibi nedenlerle süreç tamamıyla çocukların öncülüğünde ilerleyemedi. Süreç kurumların davetiyle başlatılmış olup araştırma tasarım ve uygulama süreçleri tamamen çocukların merak ve deneyimleri çevresinde, çocuklar tarafından tasarlandı, uygulamalar çocuklar tarafından gerçekleştirildi.

Sürecin ilk aşamasında, çocuklarla araştırma, raporlama, çocuk hakları, katılım, eğitim hakkı gibi temel kavramlar konuşuldu, ilk izleme çalışması sonucunda çocuklar için hazırlanan rapor ve internet sitesi birlikte incelendi.

Çocuklar, COVID-19 sürecinde kendi haklarına erişimleri ile ilgili olarak merak ettikleri ve diğer çocuklardan bilgi toplamak istedikleri konuları seçti. Öğretmenlerle ve arkadaşlarıyla iletişim, canlı dersler gibi konularda soru setleri hazırladı. Görüşme yapılacak çocukların nasıl seçileceği, onay alma süreci, hangi araçların kullanılabilceği üzerine konuşuldu. Görüşmeler grup halinde veya birebir olacak şekilde yüz yüze, telefonla ya da mesajlaşarak gerçekleştirildi.³

Farklı yöntemlerle farklı haklara ilişkin toplanan bu bilgilere bu raporda maalesef yer verilememiştir. Bu durum COVID-19 sürecinde çocuklarla düzenli şekilde ilişki kurulamamasının ve yeterli araç/mekân/yetişkin desteği alınamamasının bir sonucudur. Ancak bu veriler ayrı bir rapor olarak derlenecek, çocuklarla birlikte seçilecek bir yöntem ile görünür kılınacaktır.

Kısıtlılıklar

Araştırmanın en belirgin kısıtı, görüşmelerin COVID-19 süreci nedeniyle telefonla yapılması, telefona erişim imkânı olmayan kitlenin bilgilerinin kapsam dışında kalmasıdır. Görüşülen hanelerin çoğunlukla kalabalık olması, aile bireylerinin çoğunlukla aynı oda içinde yaşaması ve çocukların ev içinde özel alana erişiminin olmaması gibi nedenlerle, çocuklarla bakımverenlerinin yanındayken görüşüldü. Bu durumun çocukların yanıtlarını etkileme olasılığı bulunmaktadır. Bunun yanı sıra gelişimsel olarak sözel ifade becerileri henüz tam gelişmemiş olan çocuklarla telefonda iletişim zor olduğu için okul öncesi yaş grubuna da erişim kısıtlı oldu. Görüşülen ve örgün eğitim yaş aralığı içinde olan çocukların pek çoğu okullulaşmış çocuklardı. Ancak belirtilmesi gerekir ki, kurumların birlikte çalıştıkları çocuk grupları içinde ekonomik yetersizlik, dışlanma, dil bariyeri, kapsayıcı eğitim koşullarının sağlanmaması gibi sebeplerle okullulaşamama hâlâ önemli ve öncelikli sorun alanlarından biridir.

Bu izleme çalışmasıyla özel önlemlerle desteklenmesi gereken tüm çocuk gruplarına ulaşamadı. Özgürlüğünden yoksun bırakılan çocuklar, engelli çocuklar gibi farklı ihtiyaçları olan çocuklarla doğrudan görüşmeler yapılamasa da bu alanlardan çalışan STÖ'lerin görüşlerinin eğitime erişim konusunda endişe verici olduğu vurgulanmalıdır.

Bu ortaklaşan kısıtlara ek olarak TTM'nin birlikte çalıştığı gruplardan biri olan Domların daimi bir telefon hatlarının olmaması bu gruba erişimin önünde engel oluşturdu. Dom çocuklar sürecin en görünmezleri oldular. Halihazırda kimliksizlik, dil bariyeri, ekonomik yetersizlik, kurumlarda uğradıkları ayrımcılık gibi sebeplerle eğitime erişimleri çok düşük olan bu grup COVID-19 sürecinde yine benzer sebeplerle eğitimden ve destek mekanizmalarından tamamen kopmuş, izleme çalışmasına dahi dahil edilememiş oldu. Bu dahil edilememe, eğitimin kapsayıcılığı ve uyarlanabilirliği açısından bize çok şey söylüyor. Bu nokta doğrudan eğitimin çocukların özgüllüklerine göre uyarlanabilir olmamasının yarattığı derin hak ihlaline işaret ediyor.

³ Çocuk araştırma ekibi süreci TTM ve SGD çocuk katılımcıları tarafından yürütüldü. Her iki uygulamada da çocukların yaşları, ilgileri ve kısıtlılıklar nedeniyle sürecin farklılaşan aşamaları oldu.

SPI'nın hedef grubunun tamamının mülteci olması nedeniyle bakımveren görüşmeleri Arapça, çocuk görüşmeleri Türkçe yapıldı. Dolayısıyla bakımveren görüşleri Türkçeye çevrilerek kullanıldı.

Son olarak, çalışmanın temsili olmayan bir grupta yapıldığı, çeşitli engellere maruz kalan çocukların ve çalışan çocukların deneyimine yeterince yer vermediği de unutulmamalıdır.

Etik

Araştırma sürecinde, mevcut olağanüstü hâl gereği etik kurul onayı alınmamıştır. Araştırmanın etik çerçevesini oluştururken BMÇHS'nin dört temel ilkesini ve Amerikan Psikoloji Derneği'nin (American Psychological Association-APA) çocuk katılımcılarla yürütülecek çalışmalar için hazırladığı etik ilkeleri dikkate aldık. Bu ilkeler; zarardan koruma ve yarar sağlama (Beneficence and Nonmaleficence), bilgilendirme ve onay (Fidelity and Responsibility), doğruluk (Integrity), adalet-hakkaniyet (Justice) ve insan hakları ve onuruna saygıdır (Respect for People's Rights and Dignity).⁴ Bu ilkelere ek olarak Çocuk Gelişimi Araştırmaları Topluluğu'nun (Society for Research in Child Development-SRCD) aile onayı ve anonimliği de içeren 16 maddelik etik kurallarından da yararlandık.⁵

Zarar vermeme ilkesi gereğince, katılımcıların travma ve şiddet deneyimlerini çağrıştıracak soruları, çocukların ailelerinin yanında yanıtlamakta zorlanacağı soruları araştırma kapsamı dışında bıraktık. Önümüze koyduğumuz etik ilkelerin özellikle Çocuklarla İlgili ve Çocuklarla Birlikte Yapılan Araştırmalarda Gözetilecek Etik Kurallar'da tanımlanan üç temel etik ilke olan saygı, yarar ve adalet ilkesi ile örtüşmesine özen gösterdik.⁶ Gizlilik ilkesi doğrultusunda, katılımcıların kimlik ve iletişim bilgilerinin raporu hazırlayan kurumlarda saklı olduğunu, dolayısıyla rapor boyunca herhangi bir katılımcının kimliğini belli edecek hiçbir alıntıya yer verilmediğini de vurgulayalım.

4 "Ethical Principles Of Psychologists And Code Of Conduct", American Psychological Association, (2017). Erişim tarihi: 30.03.2021

5 "Ethical Standards for Research with Children", Society for Research in Child Development, (2007). Erişim adresi: Erişim tarihi: 30.03.2021

6 Çocuklarla İlgili ve Çocuklarla Birlikte Yapılan Araştırmalarda Gözetilecek Etik Kurallar (Ethical Research Involving Children), A.Graham, M. Powell, N. Taylor, D. Anderson, R.Fitzgerald, UNICEF Office of Research - Innocenti. 2013 Çev. Uluslararası Çocuk Merkezi. Erişim tarihi: 30.03.2021

4-A YAKLAŞIMINA BAKIŞ VE İZLEME ÇALIŞMASI KAPSAMINDA 4-A

Eğitim hakkı temel bir insan hakkı olarak, herkesin ırk, cinsiyet, cinsel yönelim, etnik ya da sosyal köken, dini ya da politik görüş, yaş ya da engellilik vb. haline bakmaksızın ücretsiz ve eşit erişilebilir temel eğitimden yararlanmasını ifade eder. Eğitim hakkı BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 26, BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin 13-14, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 28-29 maddelerinde garanti altına alınır. İzleme çalışmasını eğitim hakkı özelinde ele almaya karar verdiğimizde, eğitim hakkına bütüncül bir bakış sağlayabilmek için Eski BM Eğitim Hakkı Özel Raportörü K. Tomasevski'nin "4-A" yaklaşımını (mevcudiyet, erişilebilirlik, kabul edilebilirlik ve adapte edilebilirlik) kullandık.⁷ Ancak kuşkusuz ki 4-A yaklaşımını COVID-19 sürecine uyarlamak ve sürecin getirdikleriyle yorumlamak gerekti.

Mevcudiyet (Availability): Mevcudiyet öncelikle ilköğretimin zorunlu ve ücretsiz olmasıyla ilgilidir. Zorunlu ve ücretsiz ilköğretimin sağlanması BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve BM Çocuk Hakları Sözleşmesi dahil olmak üzere temel insan hakları sözleşmeleriyle garanti altına alınır. Hem bireysel hem de toplumsal açıdan, eğitimin düşük seviyede olmasıyla yoksulluk arasında yakın bir ilişki vardır. Bu durum ilköğretimin zorunlu ve ücretsiz olması için temel bir dayanak oluşturur ve hükümetlere belli yükümlülükler getirir. Hükümetler sadece ücretsiz ve zorunlu eğitim sağlamakla yükümlü değildir, eğitimi tüm çocuklar için kaliteli bir şekilde sağlamalıdır. Mevcudiyet çocukların anadilinde eğitim almasına da vurgu yapar.⁸ İzleme çalışması kapsamında mevcudiyet başlığında çocuğun uzaktan eğitim sürecinde bulunduğu ortamda eğitimin hakkının yaşama geçmesi için gerekli altyapının (teknolojik araç-gereç, internet bağlantısı vb.) olup olmadığına, öğretmeniyle iletişiminin yoğunluğuna ve dersleri takip edebilmek için mevcut ihtiyaçlarına odaklandık.

Erişilebilirlik (Accessibility): Hükümetler yaşlarına göre tüm çocukların zorunlu eğitime erişimini sağlamakla yükümlüdür. Erişilebilirlik kavramı aynı zamanda eğitimde ayrımcılığın tüm biçimlerinin tasfiye edilmesiyle yakından ilgilidir. Özellikle eğitimde kırılgan gruplara, dışlanmış ve/veya dezavantajlı çocuklara öncelik verilmesine vurgu yapar.⁹ İzleme çalışması kapsamında erişilebilirlik başlığında çocuğun evdeki fiziksel koşullarına, bakımveren desteğine, evde dersi takip edemiyorsa EBA destek noktasından yararlanıp yararlanmadığına ve eğitim çağında birden fazla çocuk olan hanelerde derslerin eş zamanlı takibinin nasıl olduğuna odaklandık.

Kabul edilebilirlik (Acceptability): Eğitimin bir diğer önemli boyutudur. Eğitimin kalitesine işaret eder. Hükümetler eğitimin mevcudiyetini ve erişilebilirliğini en iyi kalitede gerçekleştirmekle ve sağlık, güvenlik ya da öğretmenler için profesyonel gereksinimlerle

7 Human rights obligations: making education available, accessible, acceptable and adaptable
Erişim tarihi: 30.03.2021

8 Derleme: Eğitim Hakkı ve İnsan Hakları Eğitimi, 2008, Hakan Ataman İnsan Hakları Gündemi Derneği

9 Derleme: Eğitim Hakkı ve İnsan Hakları Eğitimi, 2008, Hakan Ataman

İlgili asgari standartları temin etmekle yükümlüdür. Eğitimde ifade özgürlüğü, azınlık hakları, anadilinde eğitim hakkı kabul edilebilirlik kapsamındadır. Çocukların birer aktör olarak eğitim haklarını ve eğitimde insan haklarını kullanmaları ve bunları kendi bakış açılarıyla yorumlayarak uygulamaları eğitimin kabul edilebilirliği ile bağlantılıdır. Kabul edilebilirlik aynı zamanda eğitimin çocukların kendi gelişimlerini ve potansiyellerini tam bir şekilde gerçekleştirebilecekleri bir eğitim ortamının kurulmasını gerektirir.¹⁰ İzleme çalışması kapsamında kabul edilebilirlik başlığında mevcut eğitimin kalitesine odaklandık. Çocukların uzaktan eğitim sürecinde eğitimden en üst düzeyde fayda sağlayabilmeleri için ihtiyaçlarına, öğretmenlerle ilişkilerine, uzaktan eğitim ve öğretim faaliyetlerini nasıl değerlendirdiklerine ve COVID-19 sürecinde yüz yüze eğitimin uygulandığı döneme dair görüşlerine yer verdik.

Adapte edilebilirlik (Adaptability): Dezavantajlı gruplarda yer alan çocukların eğitim hakkına işaret eder. Adapte edilebilirlik BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde ifade edilen "çocuğun en yüksek yararı" fikrine tekabül eder ve dezavantajlı çocukların okullara göre düzenlenmesini değil, okulların dezavantajlı çocuklara uygun şekilde düzenlenmesini gerektirir. Bu yüzden hükümetler eğitime insan hakları perspektifiyle bakmalıdır. İnsan hakları perspektifi yoksulluğun, ırkçılığın, dinsel hoşgörüsüzlüğün ve sosyal uyumsuzlıklara yol açan diğer nedenlerin tasfiye edilmesine yardımcı olur. İzleme çalışması kapsamında adapte edilebilirlik başlığında, özel önlemlerle desteklenmesi gereken çocuklar için adapte edilebilirliğin önemine, çocukların eğitim yoluyla ve okul ortamında yaşama geçen haklarına ve izleme çalışması kapsamında ulaşılamayan mülteci çocukların (Domlar, mevsimlik tarım göçüne katılan çocuklar, çalışan çocuklar gibi) ve okul öncesi çağındaki çocukların durumlarına odaklandık.

¹⁰ Derleme: Eğitim Hakkı ve İnsan Hakları Eğitimi, 2008, Hakan Ataman

BULGULAR

1. Mevcudiyet

Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 13 no'lu eğitim hakkı ile ilgili genel yorumunda mevcudiyet "işlerliği olan eğitim kurumları ve programlarının sayısı yeterli düzeyde olmalıdır" şeklinde açıklanır.¹¹

İzleme çalışması kapsamında eğitimin mevcudiyet unsuruyla ilgili bilgi edinmek için çocuklara dersleri ne sıklıkla, nasıl takip ettikleri, internet erişimleri, öğretmenleriyle ilişkileri hakkında sorular sorduk. Çocukların bakımverenlerine de benzer sorular yönelttik.

Derslere katılım

Derslerini hiçbir şekilde takip edemeyen çocukların yüzdesinin 32'den 15'e düştüğü görülüyor. İzleme çalışmasının bir önceki aşamasında görüşme yapılan 122 çocuktan 39'u EBA'ya erişemediğini dile getirirken, çalışmanın bu aşamasında görüşülen 86 çocuktan 13'ü derslerini takip edemediklerini veya etmediklerini belirtti.

Bakımverenlerin çoğunluğu da çocukların derslerini takip ettiğini ve uzaktan eğitime çoğunlukla her gün katıldıklarını söyledi.

"Okul çağında dört çocuk var. Hepsini takip ediyorlar. Yetiştigi kadar katılıyorlar. Bazen gecikmeli giriyorlar." (5 çocuk annesi)

Çocukların dersleri takip edememe nedenleri arasında donanım eksiklikleri, çocukların ekranlardan ders izlemekten sıkılmış olmaları ve kalabalık hanelerde çakışan ders saatleri öne çıkıyor.

"Öğretmenler uyardı ama takip edemiyorum ki, telefondan çok zor oluyor, sıkıldım... Bilgisayar evde var da kavga çıkıyor kim kullanacak diye, arada alınca bakıyorum zaten ama hep bakamıyorum." (12 yaş)

"Takip etmiyorum. Birkaç defa girdim, sonra telefonumuz bozuldu giremedim; annem öğretiyor." (7 yaş)

Derslerini takip edebildiğini dile getiren 73 çocuktan 30'u sürekli takip ettiğini belirtti. Çocukların çoğu dersleri EBA sistemi üzerinden giriş yapılan canlı dersler yoluyla takip etmeyi seçtiğini söyledi.

"LGS'ye çalışırken canlı dersler pek iyi değildi. Öğretmenler de bilmiyordu o zamanlar. Y. [Video barındıran bir internet sitesi]'dan izleyip çalışıyordum. Son zamanlarda canlı dersleri takip ediyorum." (15 yaş)

11 IHOP (İnsan Hakları Ortak Platformu), 2017 Erişim tarihi: 30.03.2021

“[Canlı derste] o an soru sorup cevap alabiliyorsun.” (15 yaş)

“Öğrencilerim benden daha istekliydi EBA için, bizden çok daha iyi kullanıyorlar, ben bunu kabul ediyorum. Soran taraf ben oluyorum genelde öğrencilere, onu nasıl yaptınız bunu nasıl yaptınız diye. Yaptıkça kullandıkça öğrendik bizler.” (Öğretmen görüşü)

Dersleri takip edebildiğini dile getiren çocukların çoğunluğu erişim aracı olarak akıllı telefonları kullandığını belirtti. Önceki izleme çalışmasında da belirtildiği üzere bu durum çocukların dersleri takibini olumsuz şekilde etkiliyor.

“Telefonla genelde. Annem veya babam veriyor. Vermedikleri de olabiliyor, evde olmuyorlar. Televizyonda da izliyorum ama sıkılıyorum oradan.” (12 yaş)

“26 öğrenciden 20 öğrencinin cihazı yok, babalarının telefonlarını kullanıyor. Bağlanabilenler bağlandı. Babalar işe gidiyor, 5-6 öğrenci ile dersimizi yaptık.” (Öğretmen görüşü)

Diğer yandan tablet yardımı gibi teknik donanımı arttırmaya yönelik destekler için yapılan bilgilendirmelerin eksikliği göze çarpıyor.

“İmkânı olmayan öğrenciler için bir şeyler yapmalıydılar. Tablet dağıtılmalıydı mesela, kaç ay oldu bir kere bile girmeyen çocuklar var. O kadar kampanyalar yapıldı ama hiçbiri dağıtılmadı bence ya da bizim etrafımıza hiç verilmedi, biz duymadık.” (2 çocuk annesi)

Pandeminin başından bu yana hem öğretmenlerin hem de çocukların çevrimiçi araçlara uyumunun arttığı görülüyor. Ancak internet, donanım gibi teknik yetersizlikler nedeniyle canlı derslere erişemeyen çocuklar bulunuyor. Çocukların bazılarının farklı araçlar arasında kendilerine uygun olanı seçme imkânı bulunurken, bazı çocuklar bu seçim imkânına sahip değillerdi.

“Evde tableti bilgisayarı olmayanlar var, annesinin babasının telefonuna saatlerce el koyuyor. Bazen telefon çalıyor; anne nasıl tüm gün telefonunu versin. Bazen bakıyorum, bir çocuk birinci derste var, üçüncü derste yok. Herkes alamaz tablet ya da herkes internetini artıramaz. Paramız yok, diyor bazı aileler. Benim onlara nasıl alamazsınız deme hakkım yok ki. Destek sağlanmalı bu ailelere.” (Öğretmen görüşü)

İnternete erişim

İzleme çalışmalarının önceki aşamalarından bu yana internet erişimine bakıldığında, birinci görüşmelerde internete erişimi olmadığını söyleyen bakımverenlerin oranı yüzde 21 iken, bu oranın ikinci görüşmelerde yüzde 8'e düştüğü görüldü. Gerçekleştirilen üçüncü görüşmelerdeyse görüşme yapılan çocukların neredeyse tamamı internete erişimlerinin olduğunu söyledi. Bu durum hanelerin gelir durumunda olumlu bir değişim olmasa dahi internetin önceliklendirilen bir ihtiyaç halini aldığını gösteriyor.

“İnternetimiz evde yoktu ilk konuştuğumuzda ama baktı annemler okul açılmıyor, aldılar eve de. İyi oldu, çünkü kotamız hemen bitiyordu eskiden.” (13 yaş)

“Komşudan yararlanıyoruz. Ortak ödüyorduk, sonra ödemesi fazla geldi. Şifreyi değiştirin isterseniz ödeyemeyeceğiz, dedik. Değiştirmediler, çocuklar kullanıyor. Telefonumda da var, yetiyor çocuklara. M.’nin de kendi telefonu var, isterse girebilir. Dükkanın da interneti var.” (3 çocuk annesi)

İnternet erişimi olanların ne sıklıkla bağlantı sorunu yaşadıkları sorulduğunda ara sıra sorun yaşadığını söyleyen çocuklar ve bakımverenler çoğunlukta idi.

“İnternet iki hafta bozuktu, yoktu. Derslerde sürekli internet kesiliyor ses gelmiyor.” (12 yaş)

“İnternet kesildi, kontör bitti kaç kere, bazen çözdük bazen kuzenlerime gittim. Aynı binadayız onlarla, gidip ödev yapıyorum bazen.” (12 yaş)

“[Bu mahallede/bölgede] internet ve teknoloji konusunda büyük sıkıntı yaşadık, verimli bir süreç olmadı. Derse katılan 4-5 öğrenci ile sınırlı kaldı.” (Öğretmen görüşü)

İnternete erişim, izleme çalışması süresince artmış olsa da görüşülen sivil toplum örgütleri hâlâ gerekli altyapının dahi olmadığı bölge ve mahallelerin varlığını dile getirdi. Bu durumda bölgesel farklılıkların eğitimde fırsat eşitsizliğini daha da derinleştirdiği söylenebilir.

“Fırsat eşitsizliği kavramının bir daha ortaya çıkmasına neden oldu. Biz dört mahallede çalışıyoruz. Bu dört mahallenin üçünde altyapı yok. Bu altyapı sorunlarını telefon paketlerinden karşılamaya çalıştılar. Ama o da çok pahalı tutuyordu. Birçok evde televizyon bile yok.” (STÖ temsilcisi)

Görüştüğümüz öğretmenler de öğrencilerin derslere devamı ve çocukların bilgiye erişimi için internete erişimin önemine dikkat çekti.

“Eğitim paketi diye bir paket yapıp onu ücretsiz verse ne olur yani? İnternet ücretsiz olsa ne olur? Sadece dersler de değil, sonrasında ödevlerinde ve araştırmalarında da internete ihtiyaçları var. Sadece EBA TV ile eğitime devam edemeyiz ki... Soru sorabilmeli çocuk. Örneğin; Y. [Video barındıran bir internet sitesi] çok değerli bir kaynak, internette çok büyük bir bilgi zenginliği var. Bunlardan faydalanabilmeli tüm öğrenciler.” (Öğretmen görüşü)

“Öncelikle yüz yüze eğitimden yanayım tabii ki ama yapılamıyorsa online eğitimde daha çok altyapı çalışması yapılmalıydı. Açıkçası Mart-Mayıs arasında EBA’nın bocalaması oldu, içeriklerini sonradan zenginleştirdi. Biraz insani yönü, sosyal yönü eksik kaldı. İyi olması için altyapı gerekiyor. İnternetin olmadığı zaman internetin iyi çekmediği yerlerde çocuk, üç dört ay boyunca internet gidip gelince, çocukların büyük kayıpları oldu.” (Öğretmen görüşü)

Öğretmenlerle ilişkiler

Görüşme yapılan ve zorunlu eğitim yaşında olan 80 çocuktan 30'u öğretmenleriyle hiç iletişim kuramadığını dile getirdi. Öğretmenleriyle görüşme imkânı olan 50 çocuktan 37'siyse öğretmenleriyle görüşme sıklıklarını "ara sıra" olarak belirtti. Öğretmenleriyle farklı düzeylerde iletişim kurabilen çocukların büyük çoğunluğu pandemi döneminin başından bu yana öğretmenleriyle iletişim düzeylerinin değişmediğini söyledi. Çocukların 22'si ise öğretmenleriyle iletişimlerinin azaldığını dile getirdi. Diğer yandan çocukların büyük çoğunluğu öğretmenlerinin kendilerine ulaştığını söyledi. Çocukların öğretmenleriyle kurdukları iletişimin çoğunlukla ders takibiyle ilgili olduğu görüldü. Bu durum çocukların öğretmenleriyle etkili bir iletişim içinde olmadığını gösteriyor. İletişimin kapsamı çoğunlukla ders takibiyle sınırlı kalıyor. COVID-19 öncesi dönemde günün büyük kısmı yan yana oldukları, akademik bilgiler dışında da bağ kurmaya çabaladıkları öğretmenlerine gerçek anlamda erişemediklerini gösteriyor.

"Hocalarla ders harici pek konuşmuyorum. Çünkü beni anladıklarını pek düşünmüyorum. Bir keresinde evde internet olmadığından dolayı bazı derslere (müzik, görsel, din) girmedim. Böyle olduğu zaman genelde bizi velilerimizi aramakla tehdit ederler. Biz de bu yüzden onlarla irtibat halinde olmaktan pek mutlu olmuyoruz." (13 yaş)

"Edebiyat öğretmenimle iletişime geçmiştim, sınıf öğretmenimiz olduğu için. Bir proje yapacaktık, kendinizi tanıtan bir yazı yazın demişti, onu atmıştım." (15 yaş)

Öğretmenler, çocukların pandemi dönemi boyunca bilgi edinebilecekleri güvenilir kaynaklardan biridir. Bu durumda öğretmenleriyle hiç iletişim kuramayan çocuklar ders içerikleri, ödevler ve ders takvimlerine doğrudan erişemediği gibi güvendikleri bir yetişkinden bilgi alma imkânını da kaybediyor.

"Sadece derste görüyorum. Ayrıca o beni hiç aramadı." (12 yaş)

Mevcudiyet bölümünü bitirirken...

Genel olarak, çocukların ders takibine imkân sağlayan araçların -canlı ders, tv yayını gibi- çeşitlenmesi olumlu bir değişimdir. Ancak eğitimin mevcudiyet unsuru bakımından bu çeşitliliğin her çocuk tarafından erişilebilir olmaması ciddi bir eksiklik. Önceki izleme çalışmasından bu yana çocukların internete erişimi artmış olsa da bağlantı sorunları, ders takibi için yoğun olarak kullanılan akıllı telefonların ve gerekli ekipmanın yetersiz kalması önemli eksikliklerdir.

2. Erişilebilirlik

Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 13 no'lu genel yorumunda düzenlenen eğitim hakkının temel unsurlarından biri de eğitimin erişilebilir olmasıdır. Bu kavram kapsamında öncelikle devletler, tüm çocukların yaşlarına göre zorunlu eğitime olan erişimlerini parasız ve kaliteli bir biçimde sağlamakla yükümlüdür. Türkiye de ulusal mevzuatı ve taraf olduğu uluslararası sözleşmeler kapsamında eğitim hakkının erişilebilir olmasını garanti altına almıştır ancak uygulama her zaman mevzuatlara uygun gerçekleşmiyor. COVID-19 sürecinin eğitime erişimi nasıl ve ne kadar etkilediğinin tam anlaşılabilmesi için bu alanda yeni izleme ve araştırma çalışmalarının artması gerekiyor. Okumakta olduğunuz izleme raporu kapsamında mevcut uzaktan eğitimin erişilebilirlik unsuruyla ilgili bilgi edinmek için özel önlemlerle desteklenmesi gereken 86 çocuğa ve 71 bakımverene, ev içinde öğrenme için gerekli, sessiz ve kişiye özel bir çalışma alanının olup olmadığı, uzaktan eğitim sürecinde gerekli ekipmanlara erişim için sağlanan desteklerden (ücretsiz tablet dağıtımı, EBA destek noktalarından yararlanma vb.) haberdar olup olmadıkları ve bakımverenlerin çocukların eğitiminde destek sağlayıp sağlayamadıklarına dair sorular yönelttik.

Ders çalışma alanları

“Derslerini takip edebileceğin sana ait bir alanın var mı?” sorusuna cevap veren 86 çocuktan 19'u ihtiyaca uygun fiziksel koşullara sahip alanının olduğunu, 44'ü olmadığını, 19'u ise bazen alan bulabildiğini ifade etti.

“Yalnız hiç kalmıyorum. Annem geliyor, kardeşim ağlıyor, bağılıyor, misafir geliyor. Odaya geçiyorum, hemen ablam git diyor. Komşumuza gidiyorum bazen. Orada da yalnız kalmıyoruz gerçi çalışırken. Hocalar da istemiyor yanımızda birileri olsun, bize kızıyorlar. Nasıl yapacağız ki onu; evde her yer dolu... Bizi dinleyen mi var?” (13 yaş)

“Geçen sene benim sınav senemdi, o kadar psikolojim bozuldu ki... Bana masa verdiler evde ama hiç konsantre olamadım derslere. Kendim çalıştım genelde ama istediğim gibi olmadı hiçbiri.” (15 yaş)

Çocukların öğrenme mekânlarının önemi öğretmenler tarafından dile getirilen konulardan biri oldu:

“Çocukların gürültüsüz bir ortamda olması gerekiyor. Bağlananlarla verimli çalıştık, bağlanamayanlara sadece ödev yolladık.” (Öğretmen görüşü)

Evde kendine ait özel alanı olmayan çocuklara yalnız kalmak istediğinde ne yapıyorsun diye sorduğumuzda ise çocukların büyük bir çoğunluğu hiç yalnız kalamadığını vurguladı. Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) tarafından hazırlanan “COVID-19 Salgınında Eğitim”¹² raporunda da “sessiz bir çalışma yerine erişimi olan öğrencilerin yüzdesi” listesinde Türkiye'nin 77 ülke arasında 49'uncu sırada olduğu görülüyor. İzleme çalışmamızın bulgularının bu raporu doğrular nitelikte olduğunu söyleyebiliriz.

“Annem işe gitsin diye bekliyorum, ancak o zaman mutfak benim oluyor.” (12 yaş)

“Sessizce bir yerde duruyorum.” (13 yaş)

“Bir şey yapmıyorum, razı oldum bu duruma artık. Zaten dersleri de takip etmiyorum.” (15 yaş)

Kardeşlerin derslerinin çakıştığı durumlarda, yeterli alan ve ekipmanın (telefon, tablet, bilgisayar, kulaklık, kamera vb.) olup olmaması da uzaktan eğitime erişimi etkileyen faktörlerden biri olarak karşımıza çıktı. Görüşülen 86 çocuktan 68'i bu soruya cevap verdi ve 34'ü kardeşleri ile derslerinin çakıştığı için yeterli alana ve ekipmana ulaşmakta sorun yaşadıklarını ifade etti. Çocuklar ve bakımverenler bu soruna çözüm bulmaya çalışsalar da, çözümsüz durumlarda derslerin takip edilemediği de sıkça belirtildi:

“Evet, bazı derslerime ben giremiyorum. 2. sınıftaki kardeşime veriyorum. Dört kardeş okula gidiyoruz ve iki telefon var. O yüzden derslerimiz denk geldiğinde birbirimize destek oluyoruz.” (15 yaş)

“Bazen dersler çakışıyor. Bu sorunla baş edemiyoruz çünkü elimizde bir telefon var, bir kızım derslere katılabilirken diğeri aynı anda katılamıyor.” (3 çocuk annesi)

“Maalesef, bizim ev 1+1. Çok zorlandık biz gerçekten. Arka odada internet çekmiyor. Öğretmenler birbirini duyuyordu bazen derslerde.” (3 çocuk annesi)

“Biri ara verince diğeri alıyor telefonu. Bazen derslerine 10-15 dakika gecikmeli katıldıkları oluyor.” (5 çocuk annesi)

Bakımverenlerin uzaktan eğitime destek vermede karşılaştıkları zorluklar

COVID-19 öncesi dönemde de öğrencinin eğitimdeki durumunu önemli ölçüde etkileyen bakımverenin eğitim düzeyi, uzaktan eğitim sürecinde çocukların eğitime erişebilmesinde kilit bir unsur haline geldi.

12 2020 COVID-19 Pandemisine Karşı Eğitimde Atılabilecek Adımlara Rehberlik Edecek Bir Çerçeve, 2020, Fernando M. Reimers, Küresel Eğitim İnovasyon Girişimi, Harvard Eğitim Enstitüsü Andreas Schleicher, Eğitim ve Beceriler Başkanlığı, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü

Görüşmelerde bakımverenlere çocukları uzaktan eğitimde nasıl destekleyebileceklerine yönelik bilgilerinin olup olmadığı, çocukların ders programlarını takip edip edemediklerine dair sorular yöneltildiğinde, bu soruya cevap veren 70 bakımverenden 36'sı çocukların ders programlarını takip edemediklerini ifade etti. Ders programına hâkim olamayan bakımverenler sebep olarak da en çok okuma yazma bilmediklerini gösterdi.

“Ben okusaydım kesin yardım ederdim. Çok istedim zamanında ama bir türlü gidip öğrenemedim. Tabii şimdi bizim yardımımız olmayınca çocuk ne yapsın, anlamayınca bırakıyor dersi.” (4 çocuk annesi)

“Benim okumam yazmam yok ya, pek anlamıyorum. Hatırlatıyorum sadece.” (6 çocuk annesi)

“Okuma yazma konusunda halen sıkıntı çekiyorum, bir ara dersler almıştım ama hâlâ oturtamadım. Sorunlar yüzünden ilgilenemiyorum. Aslında kendimi geliştirmek istiyorum, insanlara faydalı olmak istiyorum. Maddi olarak ve eğitim açısından imkânım olsaydı neler yapardım. Kadınlara ders vermek isterdim, her şey kadınlar üzerinden gidiyor hayatta.” (2 çocuk annesi)

Mayıs 2020'de yapılan ilk izleme çalışmasında da EBA TV'ye ulaşmak için çocukların yetişkin desteğine ihtiyaç duydukları, fakat bakımverenlere yeterli bilgilendirme yapılmaması nedeniyle bu desteği sağlayamadıkları ortaya çıkmıştı. EBA üzerinden canlı derslerin gerçekleştirildiği bu dönemde de bakımverenlere EBA canlı derslerle ilgili gerekli bilginin yeterli düzeyde verilmediği görülüyor.

“EBA'yı televizyondan takip ediyor çocuklar ama öğretmenleri ders yapıyor internet üzerinden, ona girmiyorlar. Gerek olmadı ama girseler iyi olurdu tabii. Ben nasıl yapılır bilmiyorum... Tabii okuldan biri yardımcı olsa, bilgisayarla daha iyi öğrenebilirler, ama zaten üç çocuk var...” (3 çocuk annesi)

“Bilgisayar üzerinden yapıyor arkadaşlarım diyor, öğretmeni de W. (anlık mesajlaşma uygulaması) üzerinden mesaj attı. Öyle yapamadık ama televizyondan takip ediyorlar ders anlatımlarını. Düzenli olmuyor tabii okul gibi. Okulun açılması şart.” (3 çocuk annesi)

Yapılan görüşmelerde öğretmenlerin uzaktan eğitim sürecine dair bakımverenleri bilgilendirmesi eğitime erişimi etkileyen önemli faktörlerden biri olarak karşımıza çıktı, ancak belirtmek gerekir ki, öğretmenlerin tekil çabaları sorunun tamamen çözümünü sağlayamaz. Bu nedenle bakımverenlerin uzaktan eğitim sürecindeki rolüne dair yapısal çözüm önerilerinin geliştirilmesi gerektiği söylenebilir.

Eğitime erişimde derinleşen eşitsizlikler

Erişilebilirlik ilkesi zorunlu eğitimin ücretsiz ve kaliteli olmasını ifade etmesinin yanında, eğitimde ayrımcılığın tüm biçimlerinin tasfiye edilmesiyle de yakından ilgilidir. Özellikle eğitimde özel önlemlerle desteklenmesi gereken dezavantajlı gruplara öncelik verilmesine vurgu yapar. Bu izleme çalışması kapsamında, özel önlemlerle desteklenmesi gereken çocuklarla çalışan yerel sivil toplum örgütleriyle yapılan odak grup görüşmesi ve araştırma kapsamında çocuklar ve bakımverenlerle yapılan derinlemesine mülakat görüşmelerinde, geçici koruma altındaki Suriyeli mülteci çocukların, ceza infaz kurumlarındaki çocukların, özel gereksinimli çocukların ve çalışmak zorunda bırakılan çocukların eğitime erişimde yaşadıkları eşitsizliklerin daha da derinleştiğini gözlemledik.

COVID-19 süreci ceza infaz kurumlarındaki çocukların sorunlarını daha da derinleştirdi. Bulaş riski gerekçesiyle, baroların, bağımsız izleme yapan kurumların ve hak örgütlerinin ceza infaz kurumlarına erişimi durduruldu. Böylece COVID-19 sürecinde özgürlüğünden yoksun çocuklara erişmek mümkün olamadı. Bu çocukların uzaktan eğitime erişip erişemediği izleme çalışması yapan kurumlar tarafından düzenli takip edilemedi.

“Hapishanede kalan çocuklar EBA’ya zaten erişemiyordu. Bakanlıktan bir açıklama gelmedi.”
(STÖ temsilcisi)

“(0-6 yaş çocuklar) Kadın hapishanesindeyse Adalet Anaokulu’na gidebiliyor. Pandemi koşullarında bu anaokulları da kapatıldı, etkinlikler ve eğitim durmuş oldu.” (STÖ temsilcisi)

COVID-19 süreci öncesinde olduğu gibi bu dönemde de özel gereksinimli çocukların ve ailelerinin eğitime erişime dair yaşadığı zorluklar arttı. MEB, pandeminin ikinci ayında,¹³ “Özelim Eğitimdeyim” mobil uygulamasıyla özel eğitim okullarına ve kaynaştırma eğitimine devam eden, işitme ve görme yetersizliği, hafif, orta veya ağır derecede zihinsel yetersizliği veya otizm spektrum bozukluğu ile öğrenme güçlüğü olan öğrenciler, aileler ve velilerin içeriklerden ücretsiz yararlanabileceğini duyurdu. Ancak uygulamanın ne kadar kullanıldığına dair veriler kamuoyuyla henüz paylaşılmadı. Çalışma kapsamında görüşülen özel gereksinimi olan çocuklarla çalışan STÖ temsilcileri de örgün eğitime ve kaynaklara erişimde yaşanan sıkıntıların devam ettiğini vurguladı.

“Pandemi otizmli çocukların rutinlerini, düzenlerini değiştirdi. Destek eğitim merkezleri kapalı kaldı. Bir anda eve kapandılar.” (STÖ temsilcisi)

“Özel gereksinimli çocuklarda domino etkisi gibi bir etki yaşıyoruz. Bununla ilgili çalışmalar yapıldı ama adım atılmadı. Hâlâ EBA ya da yüz yüze eğitim başlanacak deniyor. Çocuklar temel eğitimlerine davranış problemleriyle geri dönecek. Nasıl bir devlet politikası geliştirilecek bilmiyoruz.” (STÖ temsilcisi)

13 MEB'den özel çocuklara mobil uygulama: Özelim Eğitimdeyim, TRT Haber, Erişim Tarihi 25 Nisan 2020

COVID-19 sürecinde eğitime erişmekte zorlanan gruplardan biri de çalışmak zorunda kalan çocuklar oldu. Bu çalışma kapsamında görüşülen 86 çocuktan 4'ü çalışmak zorunda kaldığı için bu süreçte eğitime erişemediğini ifade etti. Ancak çalışma sadece okula devam eden çocuklarla gerçekleştirildiği için bu sayının gerçekte daha fazla olduğunu söyleyebiliriz (Raporun kısıtlılıklar bölümünde bahsedilen Tarlabası'nda yaşayan Suriyeli Domlara ulaşamamış olması gibi). Odak grup görüşmesine katılan mevsimlik tarım işçileri ile çalışan STÖ'ler ise Suriyeli ailelere ilişkin şu çarpıcı bulgulara dikkat çekti.

“Mevsimlik tarım işçilerinin bulunduğu bölgelerde interneti geçtik, elektrik bulunmuyor. Çocukların temel hayatta kalma ihtiyaçlarına erişim sorundu. Eğitim çok arka sıralarda kaldı. Aileler kışın barınma ve ısınma ihtiyacını karşılamaya uğraştı. Çocuklar Türkçe bilmiyor. Kent merkezinde okula başlamadan önce sosyalleşerek öğreniyorlardı. Ancak pandemide okula da başlamadıkları için hiç öğrenemiyorlar. Buldukları bölge çok izole.” (STÖ temsilcisi)

“Özellikle 9-15 yaş aralığında çocuk işçiliği yüzde 2 - yüzde 3'lere düşmüştü. Pandemi ile birlikte yüzde 90'a ulaştı, daha önce hiç çalışmamış çocuklar bu süreçte çalışmaya başladı. Biz mahalleye gidip çocuklarla bağı koparmadan görüşmeler yaptık. Çocukların sokağa çıkmasıyla artık mahallede çocuk yok, 1-2 çocuk görüyoruz, okul olmadığı için, EBA olmadığı için, sistemi kullanmadıkları için, çocuklar gününbirlik çok riskli işlerde çalışıyor. Küçük esnafın yanında döner salonlarında kurye, evlere servis işi yapıyorlar, diğer esnaflara götürme işi yapıyorlar. Bizim çalıştığımız mahallede çocuk işçiliği gerçekliğini gördük, diğer mahallelerden temaslarla oralarda da aynı şeyin olduğunu anladık. Bunun da en temelinin eğitim hakkına erişememe olduğunu anladık.” (STÖ temsilcisi)

Bakımverenlere uzaktan eğitime ulaşım sürecinde fırsat eşitsizliği yaşadığınızı düşünüyor musunuz, diye sorduğumuzda ise büyük bir çoğunluk evet cevabını verdi.

“Evde tek bilgisayar var mesela, onunla da üniversitedeki kızım çalışıyor. Tabii ki imkan farklılıkları çocukları etkiliyor.” (2 çocuk annesi)

“Para değiştiriyor dengeleri; bir de tabii göç eden Suriyeliler için şu an durum farklıdır diye düşünüyorum. Anadili eğitimde problem oluyor. Biz zamanında yaşadık anadili sorununu, şimdi Suriyeliler yaşıyor.” (3 çocuk annesi)

“Evlerin interneti yüksek değil, kimileri telefondan bağlanıyor, tableti olmayanlar var, okuması yazması olmayanlar var, bizim gibi.” (3 çocuk annesi)

“Tabii ki, örneğin tablet fiyatları korkunçtu, ayrıca o parayı versem iki güne paramparça da edebilir. Ucuz bir tablet aldım, onun da görüntü kalitesi kötü, derken dönem sonuna geldik gibi gibi bir sürü şey; bunlar hep ekonomi kaynaklı.” (1 çocuk annesi)

En çok vurgulanan eşitsizliklerden biri ekonomik eşitsizlik olmakla birlikte anadili bariyeri de sıklıkla dile getirildi. Çalışma kapsamında SPI'nin görüştüğü 15 Suriyeli mülteci bakımverenden 7 tanesi çocuklarının Türkçesi akıcı olmadığı için zaman zaman derslerden geri kaldıklarını ve bu durumun çocuklarda eğitime devam etme konusunda isteksizliğe sebep olduğunu ifade etti.

“Kızım Türkçeyi bilmediği için okulda daha çok ayrımcılık hissediyor.. Oğlanın Türkçesi iyi, hiçbir zaman ayrımcılık hissetmiyor.” (2 çocuk annesi)

“Bunu sadece genç kızımda hissettik, çünkü Türkçesi akıcı değildi. Ama erkekler için durum daha iyi, çünkü dil konusunda giderek ustalaşıyorlar.» (4 çocuk annesi)

“Yüz yüze çok daha iyiydi, dili arkadaşlarından öğrendiler ve evde oturduklarından Türkçeleri çok geriledi.” (4 çocuk annesi)

Hizmete erişim

Eğer uzaktan eğitim için gerekli ekipmanlara erişimde sıkıntı yaşıyorlarsa bu yönde sağlanan desteklerden (ücretsiz tablet dağıtımı, EBA destek noktalarından yararlanma vb.) haberdar olup olmadıkları da görüşülen 86 çocuğa ve bakımverenlere sorulan sorular arasındaydı. Cevaplar hem çocuklar hem de bakımverenlerin neredeyse hiçbirinin EBA destek noktasını duymadığını, ücretsiz tablet dağıtımı ile ilgili ise bakımverenlerin yüzde 37'sinin bilgisinin olmadığını gösterdi.

“Tablet için çok başvurduğum. 153'ü ara dediler, devamlı aradım ama kapasite dolu diyordu.” (3 çocuk annesi)

“Duyduk ama, vermezler, dedi okul. Başvurmadık.” (1 çocuk annesi)

“EBA destek noktasını duydum ama ona nasıl ulaşılır bilmediğim için öğretmene sorduk, o da bilmiyordu ki... Kimden, nereden bakılır bilemedik.” (3 çocuk annesi)

Görüşme yaptığımız öğretmenler de uzaktan eğitim sürecinde çoklu dezavantajlı bölgeler için materyal temininin önemi ve EBA'ya erişimde yaşanan zorlukların üzerinde özellikle durdu:

“EBA destek noktası işleseydi çok önemli bir destekti. Ama öğrencilerime baktığımda bilgisayar olmayan çocukların bu merkezleri doğru kullandığını düşünmüyorum. Zaten bilen de çok az.” (Öğretmen görüşü)

“EBA destek noktasına kim kalkıp gidecek? Nasıl gidecek? Hadi bir gün, iki gün gidersin ama iki üç günden sonra nasıl her gün altı saat oraya gidip de katılacaksın? İstanbul'da bile böyleyse Hakkari'de ya da daha dağlık yerlerde kim bilir neler yaşanıyor. Hakkı verilerek devlet altyapı konusunda destek verirse ya da internet desteği sağlarsa... 3 GB diyorlar ama 3GB bir gün yetiyor ancak.” (Öğretmen görüşü)

Erişilebilirlik bölümünü bitirirken...

Çalışma kapsamında eğitim sistemine dahil olan ve İstanbul'un farklı yerlerinde yaşayan çocuklar ve bakımverenlerin uzaktan eğitime erişim deneyimlerine baktığımız zaman, okullar arasındaki imkân farklılıklarının yerini evler arasındaki imkân ve öğrenme farklılıklarının aldığı açık bir şekilde görünüyor. Farklı sosyoekonomik koşullardaki hanelerin eğitime eşit olmayan erişimlerinin görünürlüğüne artırmanın bu eşitsizliğe karşı geliştirilecek kapsayıcı politika önerilerine katkı sağlamasını umuyoruz.

3. Kabul Edilebilirlik

Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 13 no'lu genel yorumunda düzenlenen eğitim hakkının temel unsurlarından bir diğeri eğitimin kabul edilebilir olmasıdır. Eğitimde ifade özgürlüğü, azınlık hakları, anadilinde eğitim hakkı kabul edilebilirlik kapsamındadır. Çocukların birer birey olarak eğitim haklarını ve eğitimde insan haklarını kullanmaları ve bunları kendi bakış açılarıyla yorumlayarak uygulamaları eğitimin kabul edilebilirliği ile bağlantılıdır. İzleme çalışmasında çocuklara ve bakımverenlere bu ilkeler kapsamında, yüz yüze eğitim yapılan Eylül-Kasım 2020 döneminde okuldaki deneyimlerini, okulda alınan sağlık önlemlerini ve çocukların okulda güvende hissedip hissetmediklerini sorduk. Çocukların uzaktan eğitim ve derslerin verimliliğine dair değerlendirmelerini aldık. Ayrıca hem bakımverenlere hem de çocuklara, uzaktan eğitim sürecinde ders notları hakkındaki endişeleri ve okula özlemlerini sorarak bu sürecin sosyal ve psikolojik etkilerini öğrenmeyi amaçladık.

Yüz yüze eğitim dönemi

2020-2021 Eğitim Öğretim Yılı 31 Ağustos 2020'de uzaktan eğitimle açıldı. Sırasıyla; 21 Eylül'de 1. sınıflar ve anaokulları, 12 Ekim 2020'de 2. 3. 4. 8. ve 12. sınıflar yüz yüze eğitime başladı. Ancak Kasım 2020'de tekrar uzaktan eğitime geçildi. Okulların açık olduğu dönemde yüz yüze eğitim imkânı olan çocukların büyük çoğunluğu ara sıra ve/veya düzenli olarak okula gittiğini belirtti. Okula giden çocuklardan ve bakımverenlerinden salgın döneminde okulun sağlık önlemlerini ve çocukların endişe durumlarını değerlendirmeleri istendiğinde, çocuklar okula gitmenin onları mutlu ettiğini fakat okul ortamının ve uygulanan önlemlerin zaman zaman kendilerini tedirgin hissettirdiğini, "okulun artık eskisi gibi olmadığını" ifade etti.

"Endişelenmedim ama garipti okul. Tenefüsler farklıydı, dersler de sıkıcı oldu, anlayamadım." (12 yaş)

"Biraz gittim, sonrasında korkuyorum diye gitmemelik yaptığım da oldu." (13 yaş)

"Farklıydı; bütün sınıflar toplu bahçeye çıkıyorduk önceden. Tenefüs olunca tek 4. sınıflar çıkıyordu. Bazen endişelendik hastalık yüzünden." (9 yaş)

Bakımverenler ise çocukların okula gitmelerini hem çocukların iyi olma hali hem de bakımverenlerin iş yükünü azaltması bakımından önemli bulduklarını, fakat var olan durumda çocukların okula gitmelerinden endişe duyduklarını belirtti.

“İki ay gitti, endişelendim tabii ki, hem çocuklar için hem de onlara bakan yaşlı annem için.”
(2 çocuk annesi)

“Gitti. Çok mutluydu gittiği için ama diğer çocukların maske takmaması onun da takmamaya başlamasına sebep oldu.” (2 çocuk annesi)

“Gitti ama çocukların psikolojisi çok bozuldu bence. Derslerden önce psikolojilerine destek olmaları lazım. Zor gönderdim o dönemde.” (3 çocuk annesi)

Canlı dersler

Görüşülen çocuklardan “EBA canlı dersler eğlenceli mi” sorusuna çoğunlukla “hayır, anlamıyorum, dersine/öğretmenine göre değişiyor” yanıtları alındı. Bunun yanında EBA canlı derslerden hoşlanan çocuklar da vardı. Bu çocukların dikkat çektiği nokta öğretmenin dersi işlerken sunduğu çeşitlilikti. Bazı çocuklar ise, istemeyerek, yok yazılmamak için derslere girdiklerini anlattı.

“Bence canlı dersleri anlamıyorum. Bazılarının interneti yok, teknolojik aleti yok. Bence bunları düşünmeleri lazımdı. Benim için sorun yok ama diğerlerini düşünüyorum. Hocalar anlatıyor, doğru düzgün anlatamıyorlar. Mesela canlı derse girdim mi 10 dakika ara veriyorum bir anda ders başlıyor. Yok yazılıyorum.” (13 yaş)

“Aslında doğruyu söylemek gerekirse dersler çok sıkıcı. Canlı derslerde öğretmenler sadece kitap okutturuyor mesela, o da çok sıkıcı.” (14 yaş)

“Zaman kısa olduğundan bazı hocalar dümdüz anlatıyor. Bazıları soru soruyor, eğlenceli hale getirebiliyor. Bazıları sözlü yapabiliyor. Dümdüz anlattıklarında daha iyi. Soru sormalarını sevmiyorum. Sıkıntı da olabiliyor. Anlamadığınız yer var mı diyor, sorunca da kızıyor. Az önce anlattım ya diyor.” (16 yaş)

Çocuklara “EBA canlı dersleri yeterli buluyor musun ve derslerden öğrenebiliyor musun” diye sorulduğunda; canlı derslerin televizyondan eğitime kıyasla daha yeterli olduğunu, ancak yine de yüz yüze eğitimdeki gibi olmadığını, anlayamadıklarını ve sıkıldıklarını ifade ettiler.

“Yeterli çünkü her gün altı saat. Dersler eğlenceli değil, ders bu, neden eğlenceli olsun?” (15 yaş)

“Okul daha iyi. Şu an burada oturuyorsun, canlı derse giriyorsun (ama) anlamıyorsun çok. İyi değil bence ama devam edeceğim telefona.” (13 yaş)

“Bilmiyorum. Hiç eğlenceli değil, zor da biraz. Sınavlarımız var nasıl çalışacağımızı bilmiyoruz. Yani çok zor.” (16 yaş)

Çocuklara uzaktan devam ettikleri dersleri okulda yüz yüze tekrar etmek isteyip istemediklerini sorduğumuzda, 60 öğrenci dersleri tekrar dinlemek isteyeceğini söyledi. Özellikle mülteci öğrenciler, canlı derslerin Türkçe işlenmesinden ötürü dersleri tam anlayamadıkları için, dersleri yüz yüze dinlemek istediklerini söyledi. Görüşülen öğretmenler de yüz yüze eğitime başladığında tekrarın zorunlu olduğunu dile getirdi.

“Tekrar dinlemek isterim. Çünkü bazı derslerde ses gidiyor, anlayamıyoruz. Tekrar yaparlar inşallah.” (11 yaş)

“Koca sınıftan iki kişi (kendisi ve ikiz kardeşi) dersleri takip etmedi diye kimse tekrar yapmaz ki...” (12 yaş)

“Tabii ki... Derslere çok katılmadığımı söylemiştim. Canlı derslerle okuldaki yüz yüze gerçek eğitim kadar fazla öğrenebileceğimizi düşünmüyorum.” (11 yaş)

“(Okullar açıldığında) Biz sıfırdan başlayacağız. En negatif durumdan başlayacağız, ileride olanlara kaynak kitap verip birleştirilmiş sınıf gibi okutacağım.” (Öğretmen görüşü)

Görüşülen bakımverenlerin 44’ü çocukların öğretmenleri ile iletişim kurabildiğini anlatırken öğretmenlerle kurulan iletişimin neredeyse tamamının, ödev kontrolü, derse devamsızlık, derslerin iptali gibi “gerekli durumlarda” W. (anlık mesajlaşma uygulaması) grupları üzerinden sağlandığını ve tek yönlü olduğunu belirtti. Türkçe bilmeyen Suriyeli bakımverenlerden, öğretmenlerin iletişim kurmak istemesine rağmen dil engeli yüzünden sağlıklı bir iletişim kuramadıklarını söyleyenler oldu.

“Ararlar ama biz Türkçe bilmediğimiz için dertlerimizi anlatamıyoruz.” (4 çocuk annesi)

“Ödevi teslimi zamanında W. grubu (anlık mesajlaşma uygulaması) üzerinden iletişime geçiyoruz. Gerekli durumlarda yani.” (3 çocuk annesi)

“Evet, gerektiğinde W. grubu (anlık mesajlaşma uygulaması) üzerinden iletişime geçiyoruz öğretmenlerle. Kız derse gelmediğinde öğretmen arayıp onu sorar.” (3 çocuk annesi)

Çocuklara evde derslerini takip ederken evdeki kişiler tarafından müdahale ediliyor mu, diye sorulduğunda, çocuklardan 40’i müdahale edilmediğini söylerken, 17’si ise ara sıra müdahale edildiğini söyledi.

“Karışmaları beni çok rencide ediyor, hocalar da istemiyor.” (15 yaş)

“Öğretmenler uyarıyor karışınca, o yüzden bıraktım ben de, kendileri yapıyorlar derslerini.” (3 çocuk annesi)

Bakımverenlerin yarısı EBA'nın nasıl kullanılacağı ile ilgili okuldan bilgi geldiğini söylerken, okuma yazma bilmediği için bu konuda destek alamadığını söyleyen bakımveren de oldu. Bakımverenler çoğunlukla EBA'yı çocukları uyandırma ve dersi olduğunu hatırlatma düzeyinde takip edebiliyor.

“Saatleri biliyorum. Hemen kaldırıyorum onları. Kendisi giriyor.” (4 çocuk annesi)

Çocukların uzaktan eğitim sürecinde yaşadığı sosyal ve duygusal zorluklar

Uzaktan eğitim sürecinde çocuklar için olası sosyal ve duygusal zorlukları anlamak adına, okula dair özelemleri ve karne notlarına dair sorular sorduk. Çocukların hepsi okul ortamını, arkadaşlarını, dersleri öğretmeninden dinlemeyi özlediğini söylerken, okulun özlemedikleri yanlarını sınav olmak, öğretmenlerin derslerde onlara kızması, sabah erkenden kalkıp okula gitmek olarak sıraladı.

“Tabii ki özledim, eskiden okulu çok severdim. Okul bizim için mucize bir şey, her gün arkadaşlarıyla buluşuyorsun, her gün yapılabilecek şeyler var. Kantinci abiyi çok seviyordum.” (11 yaş)

“Ya evet, ama sınav falan olacaksa özlemek istemiyorum. Ama dersleri falan daha iyi anlıyorum, arkadaşlarımı özledim. Ama sınav olmak istemiyorum çünkü her şeyi anlamadım.” (16 yaş)

“Özledim aslında çünkü daha normal bir şeydi. Online eğitim hiç normal gelmiyor.” (8 yaş)

“Okulu çok özledim. Hocalarımı, arkadaşlarımı, ders tahtasını, akıllı ders tahtasını... Böyle oyun oynadığımız... Beden derslerini çok özledim. Futbol oynadığımız, bazen kazandığımız ve kaybettiğimiz...En önemlisi arkadaşlarımı görmek.” (13 yaş)

Çocuklara karne notlarına dair endişeleniyor musun diye sorduğumuzda, çocukların dersleri anlayamadıkları için veya derslere katılamadıkları için karne notlarından endişelendiğini, buna rağmen karne notlarının yüksek geldiğini söylediler.

“Endişeleniyorum ama sınıfı geçirirler.” (11 yaş)

“Endişelendim. Matematik, fende düşük bekliyordum ama takdir aldım.” (10 yaş)

“Takdir aldım. Ama evet korkuyordum. En düşük notu resimden aldım.” (11 yaş)

Dersleri düzenli takip edemeyen ve bu yüzden okulla veya öğretmenle iletişimlerini de yitiren bazı öğrenciler ise, karne alıp almadıklarını dahi bilmiyorlardı. Yaşadıkları bu kopukluk yüzünden üzüntü duyduklarını belirttiler.

“Derslere girmedğim için aklıma gelmedi karnem.” (12 yaş)

Liseye giriş sınavına girecek öğrenciler, okul notlarından korkmadıklarını ama lise sınavında başarılı olma konusunda kaygılı olduklarını paylaştı. Görüldü ki öğrenciler uzaktan eğitime katılımın liseye giriş sınavında başarılı olmaları için yeterli olmayacağına dair kaygı duyuyor.

“Şu an ortalamam, sınavlarım daha iyi benim normal notlarımdan. Hocalar derse katılımı verdi. LGS için endişeleniyorum, şu an okulda olsam daha rahat çalışırdım. Okuldan kötü sonuçta, süresi falan daha az. Çok okul gibi gelmiyor.” (14 yaş)

“94 puan topladım. Endişelendim, 7. sınıfta 82 puan toplamıştım. LGS var ya, korktum biraz.” (13 yaş)

“Baktım notlar hep 80-90 falan. Endişelenmiyorum. LGS telaşındayım, hangi liseye gideceğim falan.” (14 yaş)

Görüştüğümüz çocukların okuldan ve derslerden geri kalma endişelerinin yanı sıra, okulların kapanmasının çocukların sosyal ve duygusal gelişimlerini olumsuz etkilediğini gördük.

“Pandemi çocukların rutinlerini, düzenlerini değiştirdi. Destek eğitim merkezleri kapalı kaldı. Bir anda eve kapandılar.” (STÖ temsilcisi)

Bakımverenlere, çocukların bu süreci genel olarak nasıl geçirdiğini sorduğumuzda, 55 bakımveren çocukların sosyal ve duygusal desteğe ihtiyaçları olduğunu anlatırken, dört bakımveren çocukların duygusal durumlarını kendileriyle paylaşmadığı için çocukların nasıl bir desteğe ihtiyaçları olduğunu bilmediklerini ifade etti. Kendilerinin de bu süreçte destek ihtiyacı olduğunu söyleyen bakımverenler oldu. MEB’in kurduğu Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Bilgilendirme Hattı’nı duymuş olan bakımverene rastlanmadı.

“Çocuklar çok etkilendi. Bir kızımın saçları dökülüyor. Bir şey yapamadık. Köyümüze geldik, burada daha iyiler.” (5 çocuk annesi)

“Çocuklar çok gergin. Özellikle küçük kızım tam ergenlik çağında, bayağı kavga ediyoruz artık. Fazlasıyla var ihtiyaç. Ama birşey yapmadık. Öyle bir hat duymadık.” (3 çocuk annesi)

“Evet, olmaz mı, çok agresif oldular. Konuşmayı unuttular resmen. Okuldaki sosyalleşme gibi olmuyor, okul sadece eğitim yeri değildi ki onlar için. Hiç duymadım hattı, saçma sapan şeyler. Faydası olacağına inanmıyorum.” (3 çocuk annesi)

“Evet, psikolojik desteğe ihtiyaçları var ve ben enerjimi tükendiği için o desteği veremiyorum.” (3 çocuk annesi)

“Çocukların psikolojileri bozuk ve desteğe ihtiyaçları var ama biz bir şey yapamıyoruz.” (3 çocuk annesi)

“Evin içinde çok bunaldık, her an ağlayacak gibiyim. Bir dağın başına çıkıp bağırarak istiyorum sadece. Önceden de zaten evden çıkan bir insan değildim, şimdi de mecburiyetten çıkamıyorum. Çocuk hiç derslere girmiyor, çok zeki ama derslerine girmiyor, kendini harcıyor. Sırf konuşsun diye uydurma hikâyeler anlatıyorum, açılınsın diye.” (2 çocuk annesi)

Yaptığımız odak görüşmesinde, bu süreçte çocuk ve yetişkinler için travma ve psikososyal destek ihtiyacını sorduğumuzda STÖ temsilcileri, bu konulardaki taleplerin arttığını söyledi.

“Kesinlikle artış görüldü. Uzaktan PSS sistemini bu nedenle oluşturduk. Normalde programımızda yetişkinlere yönelik desteğimiz yoktu, gelen taleplerle bunu oluşturduk. Başvuru formlarını okuyorum. Okullar açılınsın diye yazan çocuk bile vardı.” (STÖ temsilcisi)

Okul psikolojik danışmanına erişim

Okullarda bulunan rehberlik servisi ve psikolojik danışman, çocukların okulda eğitim yoluyla sosyal ve duygusal gelişme hakkına erişimini sağlaması açısından önemli araçlardır. Görüşülen çocuklara COVID-19 sürecinde okul psikolojik danışmanı ile iletişimleri soruldu ve bu süreçte desteğe ihtiyaç duyduklarında rahatça erişip erişemedikleri üzerine konuşuldu. Çocukların büyük kısmı okulların fiziksel olarak açık olduğu dönemde okul psikolojik danışmanı ile görüşebildiğini ama uzaktan eğitim sırasında görüşemediğini dile getirdi. Bazı çocuklar ise okullar açıkken görüşemezken bu süreçte çevrimiçi grup üzerinden görüşebildiğini ifade etti. Bu süreçte çocuklar arasından yalnızca 17 çocuk okulun psikolojik danışmanı ile görüşebilmişti.

“Z.’de (çevrimiçi toplantı platformu) buluşuyoruz, sınıfça sohbet ediyoruz.” (15 yaş)

“İki hafta boyunca görüştük geçenlerde. Ben dersleri pek takip etmediğim için aradı.” (16 yaş)

Kabul edilebilirlik bölümünü bitirirken...

Kabul edilebilirlik ilkesi gereği halihazırda yüz yüze ve uzaktan eğitim süreçlerinin çocukların değerlendirmesine sunulmaması, çocukların eğitim politikalarını şekillendiren karar verici bir unsur olarak görülmemesi ve bu sürecin çocukların sosyal ve duygusal ihtiyaçları yeterince göz önünde bulundurulmaması sonucunda, verilen eğitim çocuklara akademik açıdan hedeflenen beceri ve yetkinliği kazandıramadığı gibi, çocukların ve bakımverenlerin çeşitli sosyal ve duygusal zorluklar yaşamasına yol açtı. Bu anlamda önümüzdeki süreçte eğitim sisteminin tüm çocukların yüksek yararını gözeten ilkeler üzerinden yeniden şekillendirilerek, hem çocukların hem de bakımverenlerin deneyimledikleri bu yapıtıcı etkilerin onarılacağını umuyoruz.

4. Adapte edilebilirlik

Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 13 no'lu genel yorumunda düzenlenen eğitim hakkının temel unsurlarından dördüncüsü eğitimin adapte edilebilir olmasıdır. Bu unsur; eğitimin esnek olması; böylelikle, değişen toplumların ve toplulukların ihtiyaçlarına uyarlanabilir ve farklı sosyal ve kültürel ortamlardan öğrencilerin ihtiyaçlarına cevap verebilir olması anlamını taşır. Bu başlık altında izleme çalışmasında çocuklara eğitim yoluyla arkadaş ilişkileri ve bakımverenlere okul aracılığıyla eriştikleri yardımlar soruldu.

Adapte edilebilirlik özel önlemlerle desteklenmesi gereken çocuklar için ayrıca önem taşır. Eğitimde haklar ve eğitim yoluyla haklar altında ele alacağımız adapte edilebilirlik dört bölgede de yaşayan azınlık, göçmen, engelli, çalışan ve mevsimlik tarım göçüne katılan çocuklar göz önünde bulundurulduğunda oldukça önemli bir kavramdır. İzleme çalışmasının yürütüldüğü bölgeler özel önlemlerle desteklenmesi gereken çocukların (yani eğitimin halihazırda uyarlanmasının işaret edildiği grupların) yoğun olarak yaşadığı bölgelerdir. Eğitimin, COVID-19 süreci öncesinde de çocukların ihtiyaçları doğrultusunda düzenlemesi kritik önemdeyken COVID-19 süreci bu ihtiyacı bir kez daha tüm açıklığıyla gözler önüne serdi. Kısıtlılıklar bölümünde de söz edildiği gibi, izleme çalışmasının yürütüldüğü bölgelerde COVID-19 öncesinde de eğitime erişemeyen ve eğitimin uyarlanması gereken çocuklara bu izleme çalışması kapsamında da ulaşamamıştır.

İzleme çalışması sırasında odak grup görüşmesinde benzer hedef kitlelerle çalışmalar yürüten bir sivil toplum örgütü temsilcisi şu görüşü ifade etmiştir:

“Türkiyeli Dom ve Abdal çocuklardan EBA'ya erişen çocuklar yok denecek kadar azdır. Suriyeli Dom/Abdal çocuklar içinde ise EBA'ya erişen görmedik ve okula kayıtlı öğrenci sayısı da bir elin parmaklarını geçmez. Bu ailelerimiz için pandemi öncesinde de pandemi sürecinde de eğitim hiç öncelikli olmadı. Temel ihtiyaçlara erişemeyen aileler erzak yardımı için sürekli bizi telefonla aradılar. “Normal” hayata dönünce ve okullar açılınca çocuklar arasındaki seviye farkları belli olacak. İşte o zaman belki Dom ve Abdal çocukların eğitimde geri kalmalarının ne anlama geldiği anlaşılacak.” (STÖ temsilcisi)

Bu durum aileleriyle mevsimlik tarım göçüne katılan çocuklar için de geçerlidir.

Okulun, eğitim hakkının çocuğun yaşamına etkisi

Çocuklar için okul eğitimin çok ötesindedir. Sosyalleşme, arkadaş çevresi, etkileşim, yaşam için deneyim kazanma, sosyal uyum, dil öğrenimi gibi çeşitli etkileri de beraberinde getirir. Görüşülen çocukların hemen hemen hepsi, okullar kapalı olduğu için neler yapamadıkları sorusuna arkadaşlarıyla oynayamadığı yanıtını verdi.

“Tek bir şey var; arkadaşlarımla okulda oynamak.” (11 yaş)

“Hani arkadaşlarınızla göz göze gelirsiniz, o güldüğü için gülersiniz ya, mesajlaşırken o olmuyor. Biri güldüğü için gülmeyi özledim.” (15 yaş)

“Arkadaşlarıma soru sorabiliyordum. Kitabı unuttuysam arkadaşımın yanına oturdum. Bilmediğim soruları ben ona, o bana soruyordu. Derste sohbet ediyorduk onu da özledim.”

(14 yaş)

Çocukların bazılarının yalnızca canlı dersler sırasında arkadaşlarını görebildikleri dikkat çekti. Çocuklar derslerin çevrimiçi yapılıyor olması nedeniyle arkadaşlarıyla daha az iletişim içinde olduklarından bahsetti. Yapılan görüşmelerin neredeyse tamamında, farklı soruların cevaplarında olsa dahi çocukların arkadaşlarına duydukları özlem dikkat çekiyor. STÖ odak görüşmesine katılan bir kurum temsilcisi de bunu şöyle ifade ediyor:

“Eğitim sadece bilginin aktarımı meselesi değil bir sosyalleşme meselesi. Çocuklar içe dönük, akranları ile konuşmayan, sosyal becerileri gelişmeyen bir grup çocuk oldu.” (STÖ temsilcisi)

Okul öncesi eğitim

İzleme çalışmasına Tarlabası ve Kayışdağı bölgesindeki okul öncesi eğitim çağı yaşındaki çocuklar da dahil oldu. 8 çocuktan 5'i COVID-19 salgını olmasaydı okul öncesi eğitime dahil olabileceğini, 3'ü ise yine gidemeyeceğini söyledi. İzlemeye dahil olan 8 çocuktan hepsi şu an okul öncesi eğitime başlamadığını söyledi. Türkiye halihazırda erken çocukluk eğitimine erişimin en düşük olduğu ülkelerden biridir.¹⁴ Bununla birlikte COVID-19 sürecinin yarattığı eşitsizlikler okul öncesi eğitime erişimi olanaksız kılmış olduğu için bu okullulaşmayı etkileyecektir. Erken çocukluk eğitiminin çocuk gelişimi açısından önemi açık olmakla birlikte çocuğun yüksek yararının gözetilerek korumanın sağlanmasına dönük etkisi de çok büyüktür. COVID-19 süreci öncesinde de düzensiz işlerde çalışan bakımverenler, buldukları bölgelerdeki kamu veya sivil toplum örgütlerindeki kreş/oyun saati gibi hizmetler aracılığıyla çalıştıkları saatlerde çocuklarına güvenli alan sağlayabiliyorken, bu alanların ortadan kalkmasıyla evlerin içi daha riskli bir hale gelmiştir. Bakımverenlerin çalışması durumunda, bakım yükü daha büyük olan çocuklara kalırken, bu sürecin etkisi sadece okul öncesi eğitime erişemeyen çocukla kalmayıp ev içindeki diğer çocuklara da yansımaktadır.

Ekonomik koşullar ve çalışan çocukların durumu

Halihazırda çoklu dezavantajların yaşandığı bölgelerde ekonomik koşullar eğitim hakkının yaşama geçmesi önünde engel oluşturuyor ve hem bakımverenlere hem de çocuklara yeni sorumluluklar yüklüyor. Çocukların okula devamının takibinin zorlaştığı bu süreçte, ekonomik ve sosyal nedenlerin çocukları ev dışında çalışma yaşamına yönlendirdiği ya da evde kalan çocuklara ev içinde yeni sorumluluklar tanımladığı gözlemleniyor.

“Babam hastalandı, [COVID-19 olmuş] çok şükrediyorum atlattı ama eskisine oranla daha çabuk yoruluyor şu an. Zamanla toparlar, dedi doktor. Ben de onunla pazarda çalışmaya başladım o yüzden. Derslere o yüzden girmemezlik yapmıyorum aslında zaten baştan beri takip edememiştim.” (15 yaş)

¹⁴ Education at a Glance 2020, OECD Indicators, OECD, 2020

“Evet çalışıyorum ama günlük işler hep. Ben biraz koptum açıkçası okuldan, sınavları veremem zaten ama durumlar düzelsin devam edeceğim.” (17 yaş)

Öte yandan kız çocuklarının da ev içinde artan iş yükü dikkat çekiyor. Gerek çocuklar gerek bakımverenler büyük kardeşlerin evde olmasından dolayı bakım ve ev işleri sorumlulukları üstlendiğini ifade ediyor.

“Ev işlerini bölüyorlar ve düzenliyorlar, hasta olduğum için evi toparlayamıyorum, yemek yapmayı öğreniyorlar.” (3 çocuk annesi)

“Evde çok iş var. Kardeşlerim zaten çok bozuyorlar ortalığı. Sürekli yemek istiyorlar. Annem çıldırmak üzere ama ben de bıktım. Arada yalnız kalmak için tuvalette oturuyorum diyebilirim, o kadar.” (14 yaş)

“Yerleri siliyorum, banyoyu yıkıyorum, ortalığı topluyorum. Bazen engel oluyor çünkü kirliliğe tahammül edemiyorum, küçük kardeşlerim çok dağıtıyor evi, canları çok sıkılıyor; haklılar onlar da. Yerlere hep bir şeyler döküyorlar hemen temizliyorum, temizlikten sonra da temizlik yaptığım üstlerimi değiştiriyorum. Kendime kahve yapıp televizyon izliyorum temizlik sonrasında.” (13 yaş)

Ekonomik koşulların yarattığı zorlukları bakımverenler ise şöyle ifade ediyor:

“Her konuda dezavantaj yaşıyoruz, eğitim çok önemli ama insanlar resmen aç kaldılar. Devletin bunu düşünmesi yardımcı olması lazım. Belli yardımlar yapılıyor diyorlar, kime yapılıyor?.. Bir de markete gidince üç bisküvi bir deterjan alsan ne kadar tutuyor şaşıırıyorsun.” (3 çocuk annesi)

“Geçinmek en büyük dert şu an.” (3 çocuk annesi)

Adapte edilebilirlik bölümünü bitirirken...

Giriş bölümünde söz edildiği gibi eğitimin çocukların ihtiyaçları ve koşulları doğrultusunda uyarlanabilmesi sadece eğitim hakkının yaşama geçmesi için değil, aynı zamanda çocukların okul ve eğitim yoluyla eriştikleri diğer haklarının yaşama geçmesi açısından da kritiktir. Ekonomik ve sosyal koşullar nedeniyle belli çocuk grupları için eğitim ve okullulaşma COVID-19 sürecinde öncelikli olamamış ve bunun bir sonucu olarak çocukların eğitim hakkı ihlalinin beraberinde getirdiği yeni mağduriyetler ortaya çıkmıştır. Özel önlemlerle desteklenmesi gereken çocuklar düşünüldüğünde çocukların eğitim yoluyla yaşama geçen hakları eğitim hakkının çok ötesindedir. Çünkü...

“Her evde, çocuğun temel ihtiyaçları tam olarak sağlanamayabilir; ama okul, tüm çocuklara psikososyal destek sağlar.

Her evde bir bilgisayar ya da bir çalışma masası olmayabilir; ama her okulda tüm çocukların derse katılması için derslikler vardır.

Her evde işler yolunda gitmeyebilir, çocuklar evde yalnız kalabilir, ihtiyaçları giderilemeyebilir ya da daha ciddi risklerle karşı karşıya kalabilir; ama her okulda çocukların ihtiyaç duyduğunda destek isteyebileceği öğretmenleri vardır.

Çünkü okullar bir eğitim mekânından fazlasıdır: Okul Çocuğu Korur.”¹⁵

15 Hümanist büro: #okulçocuğukorur

SONUÇ

İlk izleme çalışması sonrası gerek araştırma bulguları gerekse kurumların saha gözlemleri ve kurumlara gelen talepler izleme çalışmasını Eylül 2020 itibariyle eğitim hakkı odağında devam etmeyi zorunlu kıldı. İlk araştırmanın devamı niteliğindeki bu izleme ve raporlama çalışmasını eğitim hakkı odağında ve eğitim hakkına bütüncül bir bakış çerçevesinde sağlayabilmek için eski BM Eğitim Hakkı Özel Raportörü K. Tomasevksi'nin "4-A" şeması (mevcudiyet, erişilebilirlik, kabul edilebilirlik ve adapte edilebilirlik) kullanıldı. Raporun bu sonuç bölümünde araştırma sözü edilen bulgular 4-A ilkesi ışığında detaylandırıldı. Ardından araştırma sürecindeki gözlemler ve sonuçlar ışığında atılması gereken adımlara, alınması gereken önlemlere değinildi.

Önceki raporlarımızda da değindiğimiz gibi; içinden geçtiğimiz süreçte alınacak önlemlerin yalnızca COVID-19 süreci için kısa vadeli bir yaklaşımla değil, çocukları merkeze koyan hak temelli bir yaklaşımla uzun soluklu planlanması gerekiyor. Çocuk haklarının yaşama geçmesi, çocuğun geleceğe hazırlanması değil, bugün çocuğun potansiyelini açığa çıkarabileceği, şimdiki yaşamı için en elverişli koşulların yaratılması ile mümkündür. Bu düşünce her yaşta ve tüm çocuklar için geçerli olmalıdır.

Mevcudiyet

4-A şemasının mevcudiyet başlığı ilköğretimin zorunlu ve ücretsiz olmasıyla ilgili olduğu kadar eğitimin tüm çocuklar için kaliteli bir şekilde sağlanması ve çocukların anadilinde eğitim alması ile de ilişkilidir. Özel önlemlerle desteklenmesi gereken çocuklar açısından eğitimin mevcudiyeti açısından bakıldığında, uzaktan eğitime geçişin üzerinden 1 yıl geçmiş olmasına rağmen, EBA'da yararlanamayan bir kesim olduğu görülür. İzleme çalışmasının bulguları bu durumun çocuğun kendisinden veya bakımvereninden kaynaklanmadığını, halen teknik donanım eksikliğine bağlı olduğunu gösterir. Eğitime erişimde akıllı telefonun varlığı ilk sıradadır. Telefon ekranından ders takibinin eşit, adil ve kaliteli eğitimin mevcudiyeti ile çeliştiği bir gerçektir. Çocuklar arasında, farklı araçlar arasında kendilerine uygun olanı seçme imkânı bulunurken, bazı çocukların bu seçim imkanına sahip olmadığı görüldü. Eğitimin mevcudiyeti, COVID-19 sürecinde internetle doğrudan ilişkili hale gelmiştir. Üçüncü görüşmeler, internete erişemeyen neredeyse hiç çocuk kalmadığını gösterdi. Bu durum hanelerin gelir durumunda olumlu bir değişim olmasa dahi internetin önceliklendirilen bir ihtiyaç halini aldığını anlatıyor. Kaliteli eğitimin mevcudiyeti, öğretmenle ilişkisinin varlığına da işaret eder. Bulgular ise, çocukların COVID-19 öncesi dönemde güvenilir bir bağ kurmaya çabaladıkları öğretmenlerine gerçek anlamda erişemediklerini gösterdi. Öğretmenleriyle hiç iletişim kuramayan çocuklar, ders içerikleri, ödevler ve ders takvimlerine doğrudan erişememenin yanısıra güvendikleri bir yetişkinden bilgi alma imkanını da kaybetmiş oldu.

Erişilebilirlik

4-A şemasının erişilebilirlik kısmı tüm çocukların yaşlarına göre zorunlu eğitime parasız ve kaliteli bir biçimde erişmelerini garanti etmeyi tanımlar. Ancak özel önlemlerle desteklenmesi gereken çocuklar açısından eğitime erişim anlamında COVID-19 süreci

mevcut eşitsizliklerin derinleşmesine yol açtı. Çocukların yaşadıkları ev ortamında uzaktan eğitime erişebilmesi teknik veya donanımsal anlamda başlı başına bir sorunken, dikkati dağıtacak minimum uyarının olduğu bireysel bir öğrenme mekânına sahip olamadıkları da görünür oldu. Çoğunlukla kalabalık hanelerde yaşayan çocuklarda, teknik ekipman eksikliği nedeniyle, kardeşlerle derslerin çakışması, bakımverenlerin hangi çocuğun dersine katılabileceğini seçmesi gibi sıkıntılara yol açtı. COVID-19 öncesi dönemde de çocukların eğitimdeki durumunu önemli ölçüde etkileyen bakımverenin eğitim düzeyi, uzaktan eğitim sürecinde de, özellikle dijital okur-yazarlık seviyesi açısından çocukların eğitime erişimindeki engellerden biri oldu. Erişilebilirlik ilkesi aynı zamanda eğitimde ayrımcılığın tüm biçimlerinin tasfiye edilmesiyle de yakından ilgilidir. İzleme çalışmasının sonuçlarından birisi de özel gereksinimli çocukların, çalışmak zorunda bırakılan çocukların ve anadili bariyerine takılan çocukların eğitime erişimde yaşadıkları eşitsizliklerin daha da derinleştiği olmuştur.

Kabul Edilebilirlik

4-A şemasının kabul edilebilirlik başlığı eğitimin mevcudiyetinin ve erişilebilirliğinin en iyi kalitede gerçekleştirilmesi ile ilgilidir. Kabul edilebilirlik, eğitimde ifade özgürlüğü, azınlık hakları, anadilinde eğitim hakkının varlığını destekler. Özel önlemlerle desteklenmesi gereken çocuklar, eğitimin kabul edilebilirliği açısından, EBA'daki dersleri çoğunlukla eğlenceli bulmadıklarını, yok yazılmamak için derse girdiklerini söylerken; hoşlananların ise dikkat çektiği nokta öğretmenin dersi işlerken sunduğu çeşitlilik oldu. Çocukların canlı dersleri herhangi bir konuyu anlayamadıkları ve sıkıldıkları şeklindeki değerlendirmeleri, kabul edilebilirlik başlığının çocukların kendi gelişimlerini ve potansiyellerini tam bir şekilde gerçekleştirebilecekleri bir eğitim ortamının kurulması gerekliliği ile çelişir. Nitekim görüşülen çocukların çoğunluğu, uzaktan devam ettikleri dersleri okulda yüz yüze tekrar etmek istedi. Aynı zamanda görüşülen çocukların hepsinin okul ortamını, arkadaşlarını, dersleri öğretmeninden dinlemeyi özlediğini söylemesi de, fiziksel eğitim ortamı ile kurdukları bağı gösterir. Kabul edilebilirlik ile ilişkili olarak, okullarda bulunan rehberlik servisi ve psikolojik danışman, çocukların okulda eğitim yoluyla sosyal ve duygusal gelişme hakkına erişimini sağlaması açısından önemli araçlardır. Ancak COVID-19 sürecinde çocukların çok büyük kısmı okulların fiziksel olarak açık olduğu dönemde okul psikolojik danışmanı ile görüşülebilirken, uzaktan eğitim sırasında görüşmemiştir.

Adapte Edilebilirlik

4-A şemasının adapte edilebilirlik kısmı, dezavantajlı gruplarda yer alan çocukların eğitim hakkına dahası, dezavantajlı çocukların okullara göre düzenlenmesini değil, okulların dezavantajlı çocuklara uygun şekilde düzenlenmesini gerektirir. COVID-19 süreci öncesinde de eğitimin çocukların ihtiyaçları doğrultusunda düzenlenmesi endişe verirken, COVID-19 sürecinde eğitim ekseninde duyulan ihtiyaçlar, bu düzenlemenin gerekliliğini tekrar hatırlattı. Sosyalleşme, arkadaş çevresi, etkileşim, yaşam için deneyim kazanma, sosyal uyum, dil öğrenimi gibi çeşitli etkileri de beraberinde getirdiği için okul, çocuklar için eğitimin çok ötesinde bir önem taşır. Bu sebeptendir ki, görüşülen çocukların hemen hemen hepsi, okullar kapalı olduğu için arkadaşlarıyla oynayamamalarının onlarda yarattığı eksikliği dile getirdi. Çocukların bazılarının yalnızca canlı dersler sırasında

arkadaşlarını görebilmiş olmaları, akran desteği eksikliğine, dolayısıyla okulun çocuğun hayatındaki yerine vurgu yapar. Öte yandan COVID-19 salgını olmasaydı okul öncesi eğitime dahil olabilecek çağda olan çocukların, okul öncesi eğitime başlayamadığı tespit edildi. Okul öncesi eğitimin çocuk gelişimi açısından önemi açık olmakla birlikte çocuğun yüksek yararının gözetilerek korumanın sağlanmasına dönük etkisi de çok büyüktür. Ekonomik koşulların eğitim hakkının yaşama geçmesi önünde engel oluştururken, çocuklara yeni sorumluluklar da yüklediği izlendi. Çocukların okula devamının takibinin zorlaştığı bu süreçte, ekonomik ve sosyal nedenlerin çocukları ev dışında çalışma yaşamına yönelttiği veya evde kalan çocuklara ev içinde yeni sorumluluklar tanımladığı gözlemlendi. Ev içi sorumlulukların en fazla kız çocuklarının üzerinde olduğu görüldü.

Özel önlemlerle desteklenmesi gereken çocuklar düşünüldüğünde çocukların eğitim yoluyla yaşama geçen hakları eğitim hakkının çok ötesindedir. Çünkü;

“Her evde, çocuğun temel ihtiyaçları tam olarak sağlanamayabilir; ama okul, tüm çocuklara psikososyal destek sağlar.

Her evde bir bilgisayar ya da bir çalışma masası olmayabilir; ama her okulda tüm çocukların derse katılması için derslikler vardır.

Her evde işler yolunda gitmeyebilir, çocuklar evde yalnız kalabilir, ihtiyaçları giderilemeyebilir ya da daha ciddi risklerle karşı karşıya kalabilir; ama her okulda çocukların ihtiyaç duyduğunda destek isteyebileceği öğretmenleri vardır.

Çünkü okullar bir eğitim mekânından fazlasıdır: Okul Çocuğu Korur.”¹⁶

İzleme çalışması bulguları sonucu öneriler bölümüne geçerken bir önceki izleme çalışmamızın final raporunda¹⁷ da değindiğimiz gibi çocuk haklarının tüm çocuklar tarafından erişilebilir kılınması için bu önerilerin önleyici, destekleyici ve sürecin takibini içeren bir perspektifle değerlendirilmesi gerekir. Çocuk hakları ihlallerinin önüne geçmek, hakları tüm çocuklar için erişilebilir kılmak bütüncül bir çocuk (hakları) politikası ile mümkündür. Bu bütüncül politika tüm çocukları etkileyen benzer bir salgın, afet veya diğer olağanüstü koşullar için de hazırlıklı olmayı sağlayacaktır. Dolayısıyla burada eğitim hakkı odağında derlenen önerilerin yaşama geçmesi çocukların eğitim hakkı da dahil tüm hakları için ayırım gözetmeme, yaşama gelişim ve hayata kalma, katılım ve çocukların yüksek yararı ilkeleri ışığında yaşama geçmesi ile mümkündür.

¹⁶ Hümanist büro: #okulçocuğukorur

¹⁷ COVID-19 sürecinde İSTANBUL’UN FARKLI YERLERİNDE ÇOCUKLARIN HAKLARINA ERIŞİMİ ARAŞTIRMASI, Yetişkinler için Final Raporu, Başak Kültür ve Sanat Vakfı (BSV), Small Projects Istanbul (2020), Sulukule Gönüllüleri Derneği (SGD), Tarlabası Toplum Merkezi (TTM), Eylül 2020

ÖNERİLER

Kapsayıcı eğitim politikaları

- Farklı öğrenme ihtiyaçları bulunan çocuklar için eğitimin kapsayıcılığını artırmaya odaklı politikalar çoğaltılmalı.
- Engellilik, mültecilik ya da diğer çeşitlilikler nedeniyle acil ve özel bir şekilde desteklenmesi gereken grupların ihtiyaçlarına özel çalışmalar başlatılmalı.
- Uzaktan eğitim süreçlerini izleyen kapsamlı araştırmalar yürütülmeli, düzenli veri toplanarak ihtiyaç ve sorun alanları tespit edilmeli, ihtiyaçlara yönelik yürütülen çalışmalar takip edilmeli.
- Bölgesel farklılıkları ve ihtiyaçları ortaya koyacak veriler toplanmalı ve müdahaleler bu ihtiyaçlar doğrultusunda yapılmalı.
- Özel önlemlerle desteklenmesi gereken çocukların uzaktan eğitime erişim sorununu ortaya koyan güncel çalışmalar artırılmalı ve kapsayıcı eğitim politikaları geliştirilirken dikkate alınmalı.

Teknik donanım ihtiyaçları

- Eğitim hakkı bağlamında eğitime erişim sağlanmalı, hiçbir çocuğun uzaktan eğitimin dışında kalmaması için uzaktan eğitim sürecinde ortaya çıkabilen ekstra maliyetler karşılanmalı, uzaktan eğitime erişim için televizyon, tablet, bilgisayar, internet veya diğer donanımlara erişim sağlanmalı.
- Teknik donanım ihtiyacının tespit edilmesi için çalışmalar yürütülmeli.
- Eğitim çağındaki tüm çocukların sorunsuz biçimde uzaktan eğitimi takibi için internet altyapısından, teknolojik cihaz teminine kadar tüm süreçler göz önünde bulundurulmalı.

Anadili bariyerinin aşılması

- Çocukların öğrenme açısından yaşadıkları güçlüklerin aşılabilmesi için çok dilli eğitimi destekleyici programlar artırılmalı.
- Anadili Türkçe olmayan çocuklar için Türkçe öğrenimini destekleyebilecek, çocukların mevcut Türkçe becerilerinin kaybını önleyecek destek mekanizmaları artırılmalı.
- Çocukların anadillerinde dersleri destekleyecek çevrimiçi içerik ve kaynaklar paylaşılmalı.

Çocuk dostu içeriklerin ve çocuk katılımının artırılması

- EBA'da çocuklara sunulan içerikler çocuk dostu uygulama anlamında geliştirilmeli ve çocuklar her açıdan gelişimleri takip edilerek fiziksel, zihinsel ve dilsel gelişimlerini destekleyecek çalışmalarla buluşturulmalı.
- EBA içeriklerinin çocuklardan alınan geribildirimlerle güncellenebilmesi için çocuk katılımını destekleyen platformlar oluşturulmalı.
- Çocukların, öğretmenlerinin EBA programını destekleyici fikirlerini paylaşabileceği alan sağlanmalı.
- Öğretmenlerin uzaktan eğitimde ödev yapma sürecini desteklemesi ve birebir geribildirim vermesi, çocukların öğretmenlerine erişimlerinin artırılması, soru yöneltme mekanizmalarının kurulması sağlanmalı.
- Dijital kaynakların yanı sıra çocuk dostu basılı kaynaklarla da uzaktan eğitim desteklenmeli.

Öğretmenlerin desteklenmesi

- Uzaktan eğitim sürecinde öğretmenlerin ihtiyaçlarının ve iyilik hallerinin belirleneceği araştırmalar yapılmalı, öğretmenler ihtiyaçlarına yönelik desteklenmeli.
- Öğretmen yetiştirme programları medya okuryazarlığını da içerecek biçimde yeniden yapılandırılmalı, öğretmenler de uzaktan eğitim sürecinin gerektirdiği teknolojik altyapı ile desteklenmeli (bilgisayar, akıllı telefon, sınırsız internet bağlantısı vb.).

Çocukların duygusal ve sosyal yönden desteklenmesi

- Çocukların sosyal-duygusal öğrenme becerilerini destekleyebilecek ve COVID-19 sürecini anlamlandırmalarını sağlayacak programlar ve içerikler geliştirilmeli,
- Çocukların okulla ve öğretmenle ilişkileri güçlendirmek için ders programında paylaşım saatleri açılmalı.
- Uzaktan eğitim sürecine ve ders programlarına okul psikolojik danışma ile görüşmeler daha fazla dahil edilmeli.
- Çocukların sınıf arkadaşlarıyla etkileşimlerinin sürmesi için önlemler alınmalı, çevrimiçi dersler esnasında veya gruplar üzerinden sosyalleşme olanakları artırılmalı.

Bakımverenlerin desteklenmesi

- Bakımverenlerin çocukları evde nasıl destekleyebileceklerine yönelik erişilebilir eğitimler geliştirilmeli ve yaygınlaştırılmalı.
- Uzaktan eğitim sürecinde çocuklar ebeveynler ve diğer bakımverenler uzaktan eğitim sürecine dair etkin biçimde bilgilendirilmeli ve bilgilendirme farklı dillerde de yapılmalı.

- Anadili Türkçe olmayan ebeveynler ve diğer bakımverenler için Türkçe öğrenmeyi destekleyecek programlar sağlanarak bakımverenlerin çocuklarının eğitimini desteklemesinin kolaylaştırılması sağlanmalı.
- Okul psikolojik danışmanlarının çocukların velileriyle de etkileşimde olması sağlanmalı.
- MEB'in Mobil Bilgi Servisi olan 8383, üyelik ya da ücret gerektirmeksizin, tüm velilere düzenli bilgilendirme yapmalı.

Uzaktan eğitimden yüz yüze eğitime geçiş süreci

- Uzaktan eğitim sonrası yüz yüze eğitime geçişte öğrenciler arası farklılıkların giderilmesi için öğretmenleri ve öğrencileri destekleyici uygulamalar başlatılmalı.
- İhtiyaç tespiti yapılarak yetiştirici sınıf¹⁸/telafi sınıfları oluşturulmalı.
- Çocukların okula dönüş ve COVID-19 sürecinde yaşadıkları psikolojik zorlukları azaltmak, arkadaşlarıyla ve öğretmenleriyle etkileşimlerini artırmak için psikososyal destek alması sağlanmalı.
- Uzaktan eğitim sürecinden uzak kalan çocuklar da gözetilerek öğretmenlerin, müfredatlarını esnetmelerine fırsat yaratılmalı.
- Çocukların akranlarıyla etkileşimin desteklenmesi için yaz aylarında okul bahçeleri oyun amaçlı çocuklar ve öğretmenlerin buluşması için açık olmalı.
- Okulu terkleri ve uzun süreli devamsızlıklar takip edilmeli, erken müdahale programları

18 Yetiştirici Sınıf Öğretim Programı, UNICEF'in teknik, Avrupa Birliği'nin mali destekleriyle 2008-2009 yılında uygulamaya konan ve beş yıl boyunca, 10-14 yaşları arasında olan ve okula hiç başlamamış, devamsız duruma düşmüş ya da yaşlarından en az üç sınıf geride kalmış çocukları yaşlarına yetiştirmek amacıyla uygulanmış bir programdı.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

A.Graham, M. Powell, N. Taylor, D. Anderson, R.Fitzgerald, Çocuklarla İlgili ve Çocuklarla Birlikte Yapılan Araştırmalarda Gözetilecek Etik Kurallar (Ethical Research Involving Children), UNICEF Office of Research - Innocenti. 2013 Çev. Uluslararası Çocuk Merkezi. Erişim tarihi: 30.03.2021.

American Psychological Association, "Ethical Principles Of Psychologists And Code Of Conduct",(2017). Erişim tarihi: 30.03.2021.

Başak Kültür ve Sanat Vakfı (BSV), Small Projects Istanbul (2020), Sulukule Gönüllüleri Derneği (SGD), Tarlabası Toplum Merkezi (TTM), Covid-19 sürecinde İSTANBUL'UN FARKLI YERLERİNDE ÇOCUKLARIN HAKLARINA ERİŞİMİ ARAŞTIRMASI, Yetişkinler için Final Raporu, Eylül 2020.

Fernando M. Reimers, 2020 COVID-19 Pandemisine Karşı Eğitimde Atılabilecek Adımlara Rehberlik Edecek Bir Çerçeve, Küresel Eğitim İnovasyon Girişimi, Harvard Eğitim Enstitüsü Andreas Schleicher, Eğitim ve Beceriler Başkanlığı, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü, 2020.

Hakan Ataman, İnsan Hakları Gündemi Derneği, Derleme: Eğitim Hakkı ve İnsan Hakları Eğitimi, 2008.

Human rights obligations: making education available, accessible, acceptable and adaptable Erişim tarihi: 30.03.2021

Hümanist büro: #okulçocuğukorur, Erişim Tarihi: 25.04 2020.

IHOP (İnsan Hakları Ortak Platformu), 2017 Erişim tarihi: 30.03.2021

Katarina Tomaševski, Human rights obligations: making education available, accessible, acceptable and adaptable, Right to education primers no. 3, Printed by Novum Grafiska AB, Gothenburg, 2001.

OECD, Education at a Glance 2020, OECD Indicators, 2020.

Society for Research in Child Development "Ethical Standards for Research with Children", (2007). Erişim tarihi: 30.03.2021

TRT Haber, MEB'den özel çocuklara mobil uygulama: Özelim Eğitimdeyim, Erişim Tarihi: 25.04 2020.

EKLER

STÖ Görüşme Listesi

11 Şubat 2021

Bartın Otizmli ve Engelliler Destek Eğitim Dayanışma Spor Kulübü Derneği

Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği (CİSST)

Çiğdem Eğitim, Çevre ve Dayanışma Derneği (Çiğdemim)

Kırkayak Kültür Göç ve Kültürel Çalışmalar Merkezi

Maya Derneği

Maya Vakfı (Balat Saha Ofisi)

Rengarenk Umutlar Derneği

Soru Setleri

Çocuklar ve Bakımverenlere Yönelik Soru Setleri

Görüşme tarihi:

Görüşmeyi yapan kişi:

Görüşme süresi:

Görüşülen çocuk/bakım veren ile ilgili kısa bilgi:

Çocuğun çalışıp çalışmadığına dair bilgi:

(Çocuk görüşmesinde) Bakım verenle ilgili kısa bilgi:

Görüşmeyi yapan kişi çocukla aile veya benzer türde bir baskı olmaksızın rahat konuşabildi mi, varsa not:

Hane büyüklüğü:

Nasılsınız? Günleriniz nasıl geçiyor?

4A ŞEMASI	ÇOCUK	BAKIMVEREN
Mevcudiyet (Availability)	1. Öğretmeninle iletişim kurabiliyor musun?	1. Hanede kimler çalışıyor? (çalışmaya başlayan çocuk oldu mu ya da var mı, buna bakmak için)
	Hiç, Arasıra, Sık Sık, Hep, Diğer	2. Evde kaç çocuk var, kaç derslerini takip ediyor?
	2. Bir önceki görüşmemizde öğretmeninle iletişimin azdı/çoktu, değişiklik oldu mu?	3. Çocuklar uzaktan eğitime katılıyor mu?
	Bu soru için çocukla yapılan önceki görüşmelere bakılmalı, çocukla yapılan eski görüşmelere atf yapılmalı.	4. Katılmıyorsa neden?
	Arttı, Azaldı, Değişmedi, Diğer	5. Katılıyorsa; ne yoğunlukta?
	3. Öğretmeniyle iletişim kurabiliyorsa, Sen mi ona ulaştın o mu sana?	Her gün, Gün aşırı, Haftada bir ya da iki, Şimdiye kadar birkaç gün, Hiç
	Öğretmenin bana ulaştı.	6. Dersleri hangi donanım ile takip ediyor? (birden fazla seçilebilir)
	Ben öğretmenime ulaştım.	TV, Tablet, Telefon, Bilgisayar, Diğer
	Diğer	7. İnternet erişimi, hızı ve kotası yeterli mi?
	4. Dersleri ne sıklıkla takip edebiliyorsun?	Evet, internet hızım ve kotam yeterli
	Hiç, Arasıra, Sık Sık, Hep, Diğer	Hayır, internet hızım veya internet kotam yeterli değil
	5. Dersleri hangi araçla takip ediyorsun? (birden fazla seçilebilir)	Evde internetimiz yok
	TV, Tablet, Telefon, Bilgisayar, Diğer	8. Ek internet paketi alma ihtiyacı duydunuz mu?
	6. İnternetiniz var mı?	
	Var/wifi, Var/cep telefonu, Komşu/akrabadan internet kullanılıyor., Yok, Diğer	
	7. Bağlantı sorunu yaşıyor musun?	
	Hiç, Arasıra, Sık Sık, Hep, Diğer	
	8. Eba'yı ve/veya canlı dersleri takip edemiyorsa; Eba'yı ve/veya canlı dersleri neden takip edemiyorsun?	
	9. Eba'yı ve/veya canlı dersleri takip edebiliyorsa; Eba'ya ve/veya canlı derslerde bir sorun çıktığında nasıl çözüyorsunuz?	

4A ŞEMASI	ÇOCUK	BAKIMVEREN
Erişilebilirlik (Accessiblity)	10. Evde tek başına kalabildiğin bir yer var mı, özel alanın var mı?	9. Çocukların derslerini takip edebildiklerini kendilerine ait alanları var mı? Evin hangi bölümünde derse katılıyorlar?
	Evet, var., Hayır, yok., Kısmen var, Diğer	10. Çocuğun ders programını biliyor musunuz?
	11. Yoksa, yalnız kalmak istediğinde neler yapıyorsun?	11. Kardeşlerin dersleri çakışıyor mu? Çakışıyorsa, nasıl düzenliyor?
	12. Eba'yı ve/veya canlı dersleri daha önce takip ettiği halde şimdi etmiyorsa; Neden bıraktın?	12. Çocuklar boş zamanlarını nasıl değerlendiriyor? Evdeki işlere destek veriyorlar mı?
	13. Eba'ya ve/veya canlı dersleri takip edebiliyorsa; Eba veya canlı dersleri takip ederken sessiz, rahat bir yere gidebiliyor musun?	13. EBA destek noktası hakkında bilginiz var mı? Yararlanmışlar mı?
	14. Ders saatlerin evdekilerle çakışıyor mu? Öyleyse sorunu çözebiliyor musunuz? Nasıl?	14. Ücretsiz tablet dağıtımından haberdarlar mısınız? Başvurup sonuç aldınız mı?
	15. Eba destek noktasının ne olduğunu biliyor musun? Hiç gittin mi? İşe yaradı mı?	15. Eğitime katılım şu 3 dönem arasında farklılaştı mı?
	Biliyorum, işe yaradı	Mart-Haziran 2020 - EBA TV üzerinden
	Biliyorum, işe yaramadı.	Eylül-Kasım 2020 - Seyretilmiş-hibrit yüz yüze ve uzaktan -bu dönemde çocuğu okula gönderip göndermediği sorulmalı, nedenleri ile -
	İhtiyacım olmadı.	Kasım 2020-Ocak 2021 - Uzaktan -
	Hiç duymadım.	16. Şu an hangi eğitime katılıyor? (birden fazla seçilebilir)
	Duydum ama ne olduğunu bilmiyorum	Tv eğitimi (EVET/ HAYIR)
	Diğer	EBA çevrimiçi portal üzerinden asenkron eğitim (EVET/ HAYIR)
	16. Evde ne tür işleri yapıyorsun? Bu işler dersleri takip edeceğin zamanlarda sana engel oluyor mu?	Canlı ders (senkron eğitim)(EVET/ HAYIR)
	Hiç, Arasıra, Sık Sık, Hep, Diğer	17.Çocuklar derslerde bir şeyler öğreniyor mu sizce?
	18. Eğitime ulaşım sürecinde çocuklarınızın fırsat eşitsizliği yaşadığını düşünüyor musunuz? Bu sizce hangi nedenlerden kaynaklanıyor? (toplumsal cinsiyet/ mülteci olmak/ engelli olmak, anadili bariyeri...)	

4A ŞEMASI	ÇOCUK	BAKIMVEREN
Kabul edilebilirlik (Acceptability)	17. Öğretmeniyle iletişim kurabiliyorsa, canlı dersler dışında iletişim kuruyor musun?	19. EBA'nın nasıl kullanılacağı size anlatıldı mı? Okuldan bilgi geldi mi?
	Hiç, Arasıra, Sık Sık, Hep, Diğer	20. EBA'yı siz düzenli takip edebiliyor musunuz? evet/hayır/bazen
	18. Dersleri nereden takip ediyorsun? (birden fazla seçilebilir)	21. Çocukların öğretmeniyle iletişim kurabiliyor musunuz? Kuruyorlarsa hangi araçlarla ve ne sıklıkla?
	Tv eğitimi	22. Çocukların bu süreçte sosyal ve duygusal olarak da desteğe ihtiyacı oldu mu? bu ihtiyacı nasıl karşıladınız?
	EBA çevrimiçi portal üzerinden asenkron eğitim	23. MEB'in kurduğu Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Bilgilendirme Hattı'nı duydunuz mu? Kullandınız mı?
	EBA Canlı ders (senkron eğitim)	
	Takip etmiyorum	
	Diğer	
	19. Çocuk farklı yöntemleri kullandıysa, hangisi daha iyiydi?	
	Tv eğitimi	
	EBA çevrimiçi portal üzerinden asenkron eğitim	
	EBA Canlı ders (senkron eğitim)	
	Takip etmiyorum	
	Diğer	
	20. Eba'ya ve/veya canlı dersleri takip edebiliyorsa; Sence Eba ve/veya canlı dersler yeterli/eğlenceli mi?	
	21. Eba'ya ve/veya canlı dersleri takip edebiliyorsa; Hangi dersi takip etmeyi daha çok seviyorsun? Neden?	
	22. Eba/canlı dersleri öncesine göre daha fazla mı az mı takip ediyorsun?	
	Yeni başladım. Daha fazla, Daha az, Bıraktım., Değişmedi., Diğer	
	23. Okulu özledin mi?	
	24. Karne notlarına dair endişeleniyor musun?	
	25. Girdiğin derslerden bir şeyler öğrenebildiğini düşünüyor musun?	

4A ŞEMASI	ÇOCUK	BAKIMVEREN
Kabul edilebilirlik (Acceptability)	26. Okul açılırsa EBA'dan/canlı derslerde dinlediğin dersleri yüz yüze tekrar dinlemek ister misin?	
	27. Okullar Eylül-Kasım arasında açılmıştı. O zaman okula gitmiş miydin?	
	Evet, Hayır, Gittim ama az, Diğer	
	28. Gittiyse, okul nasıldı? Covid-19 öncesine göre farklıklar var mıydı? Endişeleniyor muydun?	
	29. Evde derse girerken yanında başkaları sana karışıyor mu? Sana, dersine müdahale ediyorlar mı?	
	Hiç, Arasına, Sık Sık, Hep, Diğer	
	30. Sen canlı dersteyken, annen, yanındakiler (bakımveren kimse onunla başlayarak) öğretmenle konuşuyor mu?	
	Hiç, Arasına, Sık Sık, Hep, Diğer	
Adapte edilebilirlik (Adaptability)	31. Bu gece uyuyup, sabah uyandığında 10 yıl sonraya, geleceğe gitmiş olduğunu düşün. Nerde, ne yapıyor olmak isterdin?	24. Uzaktan eğitim süreci nasıl olsaydı daha faydalı ve rahat olurdu?
	32. Arkadaşlarınla görüşebiliyor musun?	25. Okul aracılığıyla eriştikleri yardımlar var mıydı? Bu süreç yardımlara ulaşmaya engelleyici oldu mu? (stk'lar değil de kamu desteklerine erişimi soruyoruz)
	Hiç, Arasına, Sık Sık, Hep, Diğer	26. Çocuklar okula gidemeyince eğitimden geri kalıyor ama başka konularda da dezavantaj yaşadığınızı düşünüyor musunuz bu süreçte?
	33. Okulda yapmaktan keyif aldığın ama okullar kapalı olduğu için yapamadığın şeyler neler?	27. Evde aynı zamanda öğretmen rolünde de oldunuz. Bu sizi nasıl etkiledi?
	34. Okulda derslerde sevip de evde ders dinlerken eksikliğini hissettiğin neler var?	
	35. Derslerle ilgili özlediğin, özlemediğin şeyler neler?	
	36. Okuldayken rehber öğretmenle görüşebilir miydin?	
	37. Şimdi hiç iletişim kurabiliyor musunuz?	
	Okuldayken de görüşemedim şimdi de görüşemiyorum	
	Okuldayken de görüşürdüm şimdi de görüşüyorum.	
	Okuldayken görüşebilirdim şimdi görüşemiyorum.	
	Okuldayken görüşemedim şimdi görüşebiliyorum.	
	Diğer	
	38. Görüşebiliyorsa, ona nasıl ulaştın?	

Öğretmenlerle Mülakat Soru Çerçevesi

1. Bu dönemde yaşadıkları en büyük zorluk neydi?
2. Yüz yüze ve online farkı nasıldı?
3. Online eğitimde iyi gitti dedikleri şeyler nelerdi?
4. Online eğitimde en zorluk çektikleri şeyler nelerdi?
5. Bu insanların biz fikrini sorana kadar sizin haliniz nedir diye soranı oldu mu?
6. Önerileri neler olurdu?
7. Okul yönetimi ve MEB ile ilgili yaşadığı çıkmazları nelerdi?
8. Bundan sonrasına dair görüşleri ve önerileri neler?

STÖ Görüşmeleri Soru Çerçevesi

1. Kurumunuzun çalışma alanı ve COVID-19 sürecinde eğitim hakkı çerçevesinde gördüğünüz en kritik öncelikli sorun alanı neydi? COVID-19 sürecinde eğitim hakkının yaşama geçmesi için önceliğinizi hangi alana yoğunlaştırdınız?
2. COVID-19 sürecinde çalıştığınız alanda/sahada eğitim hakkı bağlamında hangi sorunları tespit ettiniz?
3. COVID-19 sürecini düşündüğünüzde kurumunuzun çalışma alanı ve hedef grubu bağlamında eğitim hakkı aracılığıyla/yoluyla eriştiği hakları düşünürseniz, bu süreç nasıl sekteye uğradı. (Diğer haklarla ilişkilendirerek soruyu açabiliriz, Eğitim hakkının diğer haklarla ilişkisi (ailenin durumunu, bilgiye erişim, yoksulluk ve yoksunluk, anadili bariyeri, dinlenme-boş zaman oyun, yaşama gelişim)
4. Kendi sahanızla ilgili verilere nereden ulaşıyorsunuz?

